Эхэ найхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 МАЙ 6
Хабарай үлүү нүүл нарын 6 СУББОТО
гарагай 7
№83 (19177)
Газетын сэн Хэлсээтэ сэн.

Мүнөөдэрэй шухала асуудал

ХАМТЫН ЛЭ АЖАЛ ШЭЛЭГДЭХЭ

1

Нарата дэлхэйдэ түрэжэ, хүлөө шоройдоhон сагhаамни хойшо тэбхэр 80 жэл hуубарилдан үнгэршэбэ. Үшөө хэды жэлдэ hууха хүнбиб, тэрэ бурханай мэдэлэй бэзэ даа.

Энэ наhанайнгаа 15 жэлыень үхибүүн үлмэр үе гээд хаяжархёошье hаа, жара гаран жэлыень хамтын, колхозой, совхозой хүдэлмэридэ зорюулhан амиды түүхэ болоод hууна гээшэб.

Юуб гэхэдэ, манай нютагта хамтарата боложо, 1931 ондо «Улаан-Туяа» колхоз байгуулагдаhан гээшэ. Энэ колхозой байгуулагдаhан түрүүшын үдэрhөө хамаг ажалдань хам оролсожо, эдэбхитэйгээр хүдэлөөб гэжэ хэлээ hаамни, нютагайхидни худалаар хэлээш гэхэгүй байха.

1940 онhоо колхозойнгоо түрүүлэгшэнь нэрэтэй ябааб. Тэрэ үедэ мүнөөнэйхидэл адли бэшэ, үглөөнэй бүрүүлhээ, удэшын харанхы болотор хүдэлжэ, хүгшэн, залуугүй хүн бүхэмнай колхозоо үргэжүүлхэ, баяжуулха гэжэ оролдожо ябаабди.

Тинхэ үедэ хүсэтэ техникэшье гэжэ байгаагүй. гол түлэб сар, морёор хүдэлдэг байhаншье hаа, байhан сагайнгаа, эрхээр яhала амжалгатай, түрэнэйнгөө түсэб дүүргэжэ, хамтын ажалай үрэ хараа гээшэбди. Шэнэ элдүүрилэгдэhэн газарай үрэжэлшье, олоной оролдолго, хүсэншье хамтарhан ааб даа.

Зүблэлтэ засагай зон хамтын ажалай үрэ дүн хараагүй байhан hаа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда илажа гарахань бүрил хүшэр байгаа гэжэ ходол hанаандамни ородог. Советскэ Союзай бүхы арадуудай түлөөлэгшэд нэгэ айлай үхибүүд шэнги ши, би гэлдэнгүй мүр мүрөө хашасалдан жагсажа, тэмсээбди.

1942 оной январиин 2-то армида абтажа, hарын туршада дивизион дээрэ үхэр буу, гаубицаар буудаха hургуули гараад, март hарада Калуга шадар дайлалдажа эхилээ hэмди. Дайн байлдаанай байдал хаанаhаа хүнгэн байхаб даа. Доётолхо, сухариха бүхэндэнь саг үрэлжэл байра hуурила hелгэжэл байха ушар гараха. Зургаан морёөр үхэр буугаа жүдхүүлхэш. Метр зузаан хүр соо байhан хонхосог харагдаха бэшэ, буугаа хүмэрюулжэрхёод, бодхоожо ядажа зобогшо бэлэйбди.

Эдеэ хоолоо гурбан хоногто асараад, гурбан хоногто таhалдуулжархиха али олон ушар гараха. Теэд гэдэhээз үлдэжэ ябаагүйб даа. Үхэр буу, hомо шэрэжэ ябатараа алуулhан морид таhархагүй. Буряад хүн хадаа тэрээнhээ хэрэггэйгээ отолжо шанаад, нүхэдөөрөө садатараа эдигшэ hэм. Олонхимнай татаар, чуваш,ород зон ябагша hэн.

Жиздра гол шадар болоhон шангахан добтолгын удаа гэнтэ командирнай трактористаар хэд хүдэлөө hэм гэжэ асууба гээшэ. 1933—1934 онуудаар колхоздоо тракторта хүдэлhэн хадаа урагшаа гараал hаабзаб. Танкын курсада hурахыемни Мытищи хото эльгээжэрхибэ гээшэ.

Танкист болоод, Ржев шадар танкова 206-дахи батальоной бүридэлдэ орожо, дайлалдажа, Калининград хото абалсаа hэм.

Үнишье болоогүй байтар батальоной комиссар капитан Дымовэй туhалагша болгожо танкhаамни буулгаа hэн. Березки hуурин шадар тагнуулда ерэhэн немецэй танкые гранатаар тогтоожо, танкистьень тушаhанайнгаа түлөө «Шэн зоригой түлөө» түрүүшынгээ медальда хүргөө бэлэйб.

Хүнэй үйлэ гэжэ жэгтэйл гээшэ хадаа. Миниий арада байhан капитанай шархаташахадань, бинь бүтэн үлэшэхэ хүн байнаб. Яhала зузаан бүхэлэлтэ доро хоробоб гэхэдээ, хүлөө шархаташанаб. Үхэхэ үйлэгүй хадаа, бурханай хайраар 1945 оной нояябрьда нютагаа бусажа ерээ hэм.

Ерээд, hарашье болоогүй байтар аймагаймнай нюёд нөөхил түрүүлэгшээрни томилоо hааб даа. Тэрэл жэлэйнгээ эсэс багта Янжама Гомбоевнатаяа гэрлэжэ, нэгэ басагатай дүрбэн хүбүүтэй болоhон, бултандань дээдэ эрдэм олгуулhан, гэр айл болгоhон гээшэбди. 14 ашанар, зээнэрээ хаража, ажана амгалан hуунабди гэхэhээ ондоо юумэ байхагүй.

Дамба Цыренович Цыдыпов Содном Бадмаевич Бадмаев хоёр дайшалхы хани нүхэдни Агуу Илалтын 50 жэлэй ойе арайл харангүй наhан болошобо, Теэд лахабши даа. Зобоошье hаа зобоо, жаргаашье hаа жартагдаа. Наhаншье эдлэгдээ. Гэбэшье тэрэ дайнда шархатажа, бэе махабадаяа hалгаагаагүй hаа, үшөөл ябаха hэн гэжэ hанагдахал байнал даа.

Би 72 хүрэтэрөө 1987 он болотор хүдэлөөб. Бүхы наhанайнгаа 56 жэлдэ ажал хэhэн минии хүдөө ажахын мүнөөдэрэй байдал харахада ямар байна хаб гэжэ тухайлна ёhотойт. Бүхы наhанайш оролдолгые саг зуура hалгаажа шадаал даа.

Шанга засаггүйгөөр хүсэтэй гүрэн түрэ, экономико бариха нэгэшье ушар энэ дэлхэй дээрэ байгаагүй гээ hаа, алдуу болохогүй ёhотой. Демократяар далда хээд лэ, «hула табиhан hур, дэмы табиhан дээhэн» болгожо, хэнэйшье харюусалгагүй, хамаг юумэеэ hалгааба бшуу. Эндэ гүрэнэй дээдэ шатын нөёдhоо эхилээд, хүтэлбэрилэгшэд лэ гэмтэй гэжэ hанагшаб.

Би хубилган шэнэдхэлгэдэ, ажалдаа шэнэ ёhоор, эрилтэ ехэтэйгээр хандасада дурагүй, үнгэршэhэл үеын хүн бэшэб. Гэбэшье мүнөөдэрэй фермэрэй зоиие тэжээхэеэ байhые харанагүйб. Фермээр үнеэдтэй, отараар хонитой айлнууд байнабшибы даа. Жэншэдгүйхэн hүеынь hаагаад, тоhо гаргажа байдаггүй, тугалгайнь орхижорхёод, бүлээ машинаар шэрээд, аймагай түбөөр ябажа ябахадань, тэдэндэ хаанаhаа юунишнь улүү гаража, ондоо хүндэ худалдажа байхаб?

Урданай багахан колхозой зэргэ зөөритэй зон хэрэгтэй болоо hаань, нэгэ үнеэгээ сохижо худалдаад, бүлээе тэжээхэhээ сааша тэдэнэр бүгэдэ зон тухай бодоно гээ гүт?

Нигэжэ худөөгэй хамтын үйлэдбэри hалгаагаад, харинн гүрэнүүдэй улэздhэ хаядаhан дээрэ hайжархабди гэжэ hананагүйб. Нэгэ сагта захадаа тулажа, тэсэбэрингээ hалахадал дахин хамтаржа, хүсэ, хүлhэеэ нэгэдүүлэе гэлсэхэл ёhотой гэжэ этигэhээрби.

Д. ДАМБАЕВ,
дайнай, ажалай ветеран.

ВЕТЕРАНУУДАА АМАРШАЛБА

Илалтын hайндэрэй болохоо байхада, Буряадай автономито округуудай, мүн республикын олон аймагуудай нютагаархидай бүлэглэлнүүд нютагайнгаа ажалай болон дайнай ветерануудтай уулзажа, тэдэнээ hайндэрөөр амаршална.

Hаяшаг Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын театрай танхим соо Усть-Ордын Бурдадай автономито округой Эхирэд-Булгадай болон Баяндайн аймагуудhаа гараhан зон уулзалга үнгэргэжэ, дайнай болон ажалайнгаа ветерануудые Илалтын 50 жэлэй ойн баярэар амаршалаа. Энэ үдэшэдэ Усть-Ордын округой захиргаанай хүтэлбэрилэгшэд, Эхирэд-Булгадай болон Баяндайн аймагуудай түлөөлэгшэд ерэжэ, амаршалгын үгэнүүдые хэлэhэн, ветерануудта бэлэгүүдые барюулжа баясуулhан байна.

Округhоо ерэhэн айлшад нютагтаа ажал хүдэлмэрнин ямараар ябуулагдажа байhан тухай, энэ ойн баярта бэлэдхэлэй ажал тухай хөөрэжэ, нютагаархидай бүлэглэлэй хүтэлбэрилэгшэдтэ баяр баясхалан хүргэhэн байха юм.

Энэ баярай үдэшэдэ буряад драмын театрай артистнар болон нютагаархидай бүлэглэлэй аман зохёолой ансамбль концерт-наада эмхидхэhэн байна.

Ш. ЦЫРЕНОВ.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

2-дохи нюурта. Үглөөдэр — Радиогой үдэр, хэлхеэ холбооной бүхы hалбариин худэлмэрилэгшэдэй hайндэр. Б. Цырендондоков: «Засагайхид ойлгохо, туhалха бэзэ». Г. Басалаев: «Шэнэ арганууд түршагдана». Г. Дашеева: «Хүсэл ехэтэй хүтэлбэрилэгшэ». Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо. С. Ринчинов: «Алдар габьлань мартагдахагүй».

3-дахи нюурта. Гарагай долооной үдэр гаража байдаг «Толи». Энэ үдаа түс хүүдаhан Агуу Илалтын 50 жэлэй ойдо сүм зорюулагдаба.

4-дэхи нюурта. «Байгал шадаран нютагуудта» — Илалта тухай сүглүүлбэри, Хамба-Лама Дамба, Россин Буддын шажантанай түбэй захиргаанай түрүүлэгшэ

Дамба Бадмаевич Аюшеев 1962 ондо Шэтын областийн Улаан-Сухын районой Шаргалжан hуурин дурэhэн юм. Нютагтаа найман класс дүүргэhэнэй hүүлээр Петровск-Забайкальскын багшанарай училищида hуражэ, физкультурын багшын мэргэжэлтэй болоо.

1983—1988 онуудта Улаан-Баатарта Гандан хийдэй дэргэдэхи шажанай дээдэ hургуулида hурааа Түгэсхэhэнэй удаа Ивалгын дасанай ламаар батаалгдаа, 1991 ондо Хяагтын аймагай Мөөрөөшын дасанай шэрээтээр hунгагдаа hэн. 1995 оной апрелиин 28-да болоhон Буддын шажантанай сугаан дээрэ хамбаар hунгагдаа.

hАЙН ХУБИЛАЛТАДА ЭТИГЭЭ

Апрелиин 28—29-нэй үдэрнүүдтэ Ивалгын дасанда Буддын шажантанай хамтын суганды (суганды) болоо гэжэ мэдээсээ hэмди.

Эгэтын дасанай шэрээтэ Д. Цыденов, Ивалгын дасанай шэрээтэ Д-Н. Гармажапов, Мөөрөөшын дасанай шэрээтэ Д. Аюшеев үүсхэл гаргажа, хамтын сүглаа бэлэдхэлгын бүлэг байгуулжа, бүридэлдэнь ороо юм гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

Урдань болоhонүүдта орходоо, мүнөөхи сүглаан hурагтүй hайнаар бэлдэгдэжэ, болзорынь бүри апрелиин эхиндэ тодорүүлагдаhан, дасангуудта үрилганүүд эльгээгдэhэн байна. Тинхэдээ ганса шэрээтэнэр бэшэ, харин дасан бүхэнhөө хоёр-хоёр ламанар, hүзэгтэнэй бүлгэм бүхэнhөө нэгэ-нэгэ түлөөлэгшэ үригдаа.

Түрүүшын үдэр 63 делегат, тэрэ тоодо Агын, Усть-Ордын округуудай, Санкт-Петербургын түлөөлэгшэд байгаа гэжэ бүридхэлдэ абалгын дүн харуулаа.

Нэгэ талаhаа, Уставай дүримөөр, ЦДУБ-ай Зүблэл суганды (хамтын сүглаае) хахад жэл үрид зарлаха ёhотой байгаа. Энэмнай худөөгэй хоёр-гурбан шэрээтэнэрэй өөhэдөө мэдээд, таажархиха сүглаан бэшэ ха юм гэhэн hанамжа хэлэгдээ.

Үнэхөөрөөшье, бэшэ гэжэ баталмаар. Теэд нүгөө талаhаа, тэрэл Уставай ёhоор суганды табан жэл соо нэгэ улаа татаха гэжэ хэлэгдэнхэй гэхэ гү, али болзорынь яаха аргагүй хүсөөд байгаа бшуу. Мүн байгша Устав соо хараалагдаагүйшье hаа, онсо ушарта онсо яаралтай хамтын сүглааануудые юундэ зарлажа болохогүй юм гэжэ нүгөө талань баримталаа.

Гэбэ-яабашье зүбшэхөөр болоhон асуудалнууд олон, хүлеэжэ болохогүй, тиимэhээ сүглаае шидхэбэри абаха хүсэтэй гэжэ баталаад, нэзhэн дээрэ тоолоё гэжэ Данзан-Хайбзан ламын дурадхахада, тэрэ дэмжэгдэбэ, Д-Х. Самаев сүглаанай түрүүлэгшээр hунгагдаа.

1993 ондо hунгагдаhан сагhаа ЦДУБ-ай ябуулhан худэлмэри түхай хамба лама Чой-Доржо Будаевай тоосоон, шалгалтын комиссиин түрүүлэгшэ, Мөөрөөшын дасанай шэрээтэ Дамба Аюшеевэй тоосоон зүблэхэ зүйлдэ даб дээрэ оруулагдаба.

Юу хэлэхэб, тоосоото үе соо ЦДУБ-ай зүблэлэй, тэрэнэй түрүүлэгшэ хамба ламын түйлаhан юумэнүүд бии. 1994 оной октябрьhаа эхилээд, Дээдэ-Онгостойдо Хамбын хүреэнэй түрүүшын сүмэ баригдажа, гурбан hарын үнгэрхэдэ, байгша оной январь hара соо арамнайлагдаа hэн. Энэл оной эхеэр манай 25 хубараг Энэдхэргэй Гомон дасанда hуралсал гарахаяа эльгээгдээ. hайн талаhаа дурдамаар бусадшье зүйлнүүдые хамба лама тоосоон соогоо оруулаа.

Түс сүглаанай хойшолуулашагүй болоод байhые шалгалтын комиссиин түрүүлэгшэ Д. Аюшеевэй элидхэл шүүд гэршэлээ. Гол барымтань гэбэл, Ч-Д. Будаев Ивалгын дасанай шажанай дээдэ hургуулиин ректорэй (хамбын туштаалай хажуугаар Ч-Д. Будаев ректорэй түшаад, эзэлдэг юм) нэрээр «Байкал-банкhаа» тодорхой болзортой аад, тон ехэ хэмжээнэй урьhаламжа абаад, мүн лэ ЦДУБ-ай харюусалгатай нэгэ худэлмэрилэгшэдэ тэрэнэй гүйлтаар үгэhэн байна.

Абаhан тэрэ хүниинь саг соонь бусаахаб гэжэ найдуулhан аад, тэрэнээ бусаажа шадаагүй. Урьhаламжа абагшын арга шадалые баталжа, али ушарта мүнгэнэйнь алгасал дутагдалые өөрдээ абаха уялга «Пакбанк» дааhан байгаа. Үгэhэн мүнгэнэйнь саг соогоо бусаагдаагүйдэ «Байкал-банк» арбитражна сүүдтэ хэрэг баряад, табиhан эрилтэнь зүб дээрэ тоологдоо. Тэрэнэй ёhоор «Пакбанк» 1 миллиард үлүүтэй үри нэхэбэри хүсэлдүүлхэ уялгатай болоно. Эсэсэй эсэстэ энэ үринь миил шажанай дээдэ hургуулида бэшэ, харин ЦДУБ-та тудаха юм бээз даа гэжэ элидхэлшэ мэдүүлээ.

Тинхэдэ урданай дасангуудые hэльбэн шэнэдхэлгэдэ федеральна бюджедhээ үгтэhэн мүнгэнэй хүбааарилгые Ч-Д. Будаев олонхи ушарта ЦДУБ-ай зүблэлтэйшье зохилдуулангүй гансаараа хэдэг байгаа гэжэ мүнгэн сангай асуудалнуудые эрхилдэг байhан үрдахи дидхамба Туваан-Доржо (Цымпилов) хэлээ.

Эсэстэнь хамба лама Ч-Д. Будаевые тушаалhаань буулгаха дурадхал элидхэлшэ оруулаад, тэрэнь олонхиин дүүгаар дэмжэгдэбэ.

Хамбын тушаалда дэбжүүлэгдээ гэбэл, урдахи дидхамба Цываан (Дашицыренов), Мөөрөөшын дасанай шэрээтэ Дамба лама (Аюшеев), Д-Х. Самаев, Эгэтын дасанай шэрээтэ Доржо лама (Цыденов) болоно.

Д. Х. Самаев, Д. Цыденов гэгшэд кандидатураяа хүряаба. Дүүгаа үгэлгын дүнгөөр Цываан ламын түлөө—18, Дамба ламын түлөө 43 хүн дүүгаа үгөө. Тингэжэ хамба-ламаар, Россин Буддистнуудай Түбэй захиргаанай түрүүлэгшээр Дамба лама (Аюшеев) hунгагдаhан болоно.

Дид-хамбанараар, Түбэй захиргаанай түрүүлэгшын орлогшоноороор Доржо лама (Цыденов), Данзан-Хайбзан лама (Самаев) баталагдаа.

Үнэрhэн суглаанай hайн талань гэбэл, дутагдалнуудые дан диилдэшэгүй болгонгүй, саг соонь олоной үмэнэ элирүүлжэ, үсадхаха замуудые хараалhаниинь hайн.

Н. БАДМАРИНЧИНОВ,
буддын шажантанай хамтын суглаанай делегат.

Хабарай тарилгын урда тээ

ХҮНДЭШЬЕ hААНЬ, ХОЙНОНЬ ГАРАХАБДИ

Тээсгэн республикын газар таряалангай ажалай асуудалнуудаар болоhон зүблөөн дээрэ хүдөө ажахын болон эдеэ хоолой министр А. М. Шевченкын хэhэн элидхэл, мүн тэндэ үгэ хэлэhэн хүнүүдэй ажаглатануудые шагнаад байхада, хүдөөгэймнай ажахынуудай байдал ехэл хүндэ болонхой гэжэ ойлгохоор hэн.

Илангаяа мүнгэ зөөриин дуталдажа, үри шэридэ дарагдажа байhан дээрэhээ колхоз, совхозууд, таряашадай ажахынуудай эблэлнүүд, нэгэдэлнүүд, фермернүүдшье хабарай тарилгада хүдэлгэдэхэ техникээеэ саг соонь заhабарилжа шадаагүй. Тэрэшэлэн хэрэгтэй запас зүйлнүүд болон минеральна үтэгжүүлгэ, илангаяа шэнгэн түлишэ, тоhодолгын хэрэгсэлнүүдые худалдажа абаха, зөөхэ аргагүй шахуу болоод байнабди гэжэ олон хүн хэлэнэ.

Иимэ шахардуу шанга байдал манайшье ажахыда тудалданхай. Жэшээлхэдэ, хабарай тарилга үнгэргэхын тула адагынь 150 тонно дизельнэ түлишэ, 30 тонноhоо бага бэшэ бензин, 7—8 тонно тоhодолгын хэрэгсэлнүүдые абаха ёhотой болонобди. Энээндээ сохом 180—200 миллион түхэриг мүнгэн хэрэгтэй. Теэд тэрээниие хаанаhаа абаха гээшэбиди? Бэрхэтэйхэн лэ асуудал болоод байна.

Хэды тиигэбэшье али бүхы арга хургыень оложо, хабарайнгаа тарилга саг соонь үнгэргэхэл болонобди. Тиимэhээ бүхы хүсэеэ элсүүлжэ, тарилгадаа шадал зэргээрээ бэлдэнэбди. Тусхайлбал, энэ жэлдэ өөhэдын хүсэд хүрэхэ тарилгын үрэhэтэйбди. Үшөө аймагай зарим ажахынуудта 150-лад тонно обёосой үрэhэ худалдаабди. Мүн «Дружба» колхоздо 75 тонно тэжээлэйнь ешмээниие hайн шанартай обёосой үрэhөөр hэлгэжэ үгөөбди. Гадна манайда 30-аад тонно гэршүүхын үрэhэн бии. Теэд тэрэнээ ондоо тээшэнь худалдаха гэхэдэмнай, мүнгэгүй дээрэhээ ажахынууд абаха аргагүйдэнэ. Энэ талаар туhалыт гэжэ республикын дээдэ зургаануудташье хандаа hэмди.

Байгша ондо бүхыдэнь 3000 гектарта ороohото ургамалнуудые, 1200 гектарта малай тэжээл болохо ургамалнуудые тариха ёhотойбди. Энээнhээ гадна 2 гектарта хартаабха, 1 гектарта овощ тариха байнабди. Түрүүшын ээлжээндэ эртын ороohото ургамалнуудые, тарихаар, илангаяа үрэhэ ургуулжа абахаар 1900 гектар сэбэр паар бэлдэгдэнхэй.

Энэ жэлдэ бидэ ороohото болон тэжээлэй ургамалнуудай тарилгые зааха хороожо, орондонь сэбэр паараа ехэ болгохо hанаатайбди. Юуб гэхэдэ, таряалангай ургаса дээшэлүүлхэ үнэтэй минеральна үтэржүүлгын ехэ абтахаяа болёод байхада, ямаргал сэбэр паараа ехэ болгожо, тогтууритай hайн ургаса абахаhаа ондоо аргагүй болоно бшуу. Тиигэжэ мүнөө жэлhээ хойшо таряалангайнгаа 24 процентые (2200 гектар) сэбэр паар болгохо ушартай болоогдоно.

Бидэ үнгэрэгшэ жэлдэ 2 гектар дээрэhээ хамтадань 774 центнер хартаабха, 1 гектар дээрэhээ 505 центнер капуста ургуулжа абаа hэмди. Эдэ ургамалнуудые мүнөөшье жэлдэ тэрэл газартаа тарижа, hайнаар харууhалха, ургуулха hанаатайбди.

Тэрэшэлэн сабшалан дээрэhээ, олон жэлэй ногоо тариhан газарhаа үбhэ элбэгээр ургуулжа абаха хүдэлмэри бүри үнгэрэгшэ намарhаа хойшо ябуулжа эхилээ hэмди. Сабшалангай звенонууд үбэлдөө газар дээрээ 600 мянган кубометр тошо мүлhэ хүргөө, мүн тэдэнэр сабшалан дээрэ 9 мянган тонно шэбхэ зөөгөө. Мүнгэ зөөриин дуталдажа, бэрхэтэй байдалай тохёолдоошье hаань, аргыень оложо, уhалуурин hүбаг ханаабуудые, хаалта боолтнуудые заhабарилаа, заримыень шэнэлээ hэмди. Газараа уhалангүйгөөр үндэр баян ургаса абахын аргагүй ха юм. Энэ жэлдэ сабшалангай звенонуудай гэшүүдэй ажалай түлөөhые ургуулжа абаhан, бэлэдхэhэн үбhэнэйнь хэмжээгээр, шанарай зэргээр үгэхэбди. Жэшээнь, оньhожоруулагдаhан звеногойхидой үбhэ абаха түсэбөө дүүргэд байгаа hаань, тэрэнэйнь 20 процентые өөhэдтэнь үгэхэ болонобди. Бэлэдхэгдэhэн үбhэнэй килограмм бүхэндэ 0,75 килограмм таряа үгэлсэхэбди. Тиигэжэ тэжээл бэлэдхэгшэдые урмашуулжа шадаа hаамнай, адууha мал эдихэ хоолоор хүсэд хангагдаха байна.

Тракторно-таряан ажалай хоёр бригадада хабарай тарилгын үедэ хамта 20 гаран трактор хүдэлгэгдэхэ юм. Тарилгын 8 агрегат hаадгүй ябаа hаа, эртын тарилгые хорёод хоног соо дүүргэхэ аргатай. Мүнөө бии байhан К-700 түхэлэй зургаан тракторай хоёрынь запасарилагданхай, үшөө 4-ниинь хүсэд бэлэн болгогдоогүй байhаар. ДТ-75 түхэлэй 12 тракторай 8-ниинь заhабарилагдаа. Мүн Т-150 түхэлэй хоёр тракторай зарим шухала зүйлнүүдэй дуталдаhан дээрэhээ тэдэ үшөө бэлэн болгогдоогүй байна. Илангаяа хүсэ ехэтэй тракторнуудаа двигатель, гидро-түхеэрэлгэ, ДТ-75 түхэлэй трактورта —тохир гол гэхэ мэтын үгы дээрэhээ баhал заhабарилгань унжагайруулагдана. Анзаhанууда хэрэгтэй шухала зүйлнүүд баhал дуталдана. Эдэ бүгэдые худалдажа абахын тула мэнэ гаргаад үгэхэ мүнгэн үгы байжа хашана. Тиигэбэ яабашье бүхы сеялкэ, анзаhан, борной, культиватор гэхэ мэтые заhабарилха, саг соонь бэлдэхэл арга бэдэрнэбди.

Тобшоор хэлэбэл, али бүхы аргаар оролдожо, хүсэеэ элсүүлжэ, хабарайнгаа тарилгые хаha саг соонь дүүрэн хэмжээндэ үнгэргэхэ аабзабди гэжэ hанагдана. Гансал эндэ мүнгэнэй талаар гүрэн хүдөөгэй ажахынуудта туhалха бэзэ гэжэ найдахаар.

Н. АЮШИН,
Яруунын аймагай «Үльдэргэ» колхозой ахамад агроном.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда туйлагдаhан Илалтын 50 жэлэй ойтой дашарамдуулан Буряад арадта

АМАРШАЛГА

Хүндэтэ нүхэд! Монгол арадай зүгhөө, ороной хүтэлбэрилэгшэдэй зүгhөө таанадые 1941—1945 онуудта Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда туйлагдаhан Илалтын hайндэрөөр халуунаар амаршалнаб!

Таанадай фашис Германиие илаhан Агуу Илалта хүн түрэлтэнэй түүхэ намтарта онсо hуури эзэлнэ. Дэлхэйн арадуудта эб найрамдал, жаргалта hайхан ерээдүйдэ этигэл найдабари асараа, саашадаа бэе бээз хүндэлхэ, бэе бээз ойлголсохо үргэн харгы нээжэ үгөө.

Тэдэ хүшэр хүндэ жэлнүүдтэ хоёр ороной арадуудаа эөм эөмээ дүнгэлсэн, бэе бэедээ хэды ехэ туhаламжа хүргэлсөөб! Энэ хүршэ ёhоной hайн hайхан харилсаанда буряад арад эдэбхитэйгээр хабаадаашье, хабаадашье.

Арадуудаймнай хани барисаан улам hалбаран хүргэжэ лэ!

Хүндэтэ нүхэд, hайндэрөөр!

Д. УЛЬЗИИСАИХАН,
Монголой генеральна консул.

Эд хэрэглэгшэдтэ— анхарал

Антимонопольно управленидэ республикын Правительствын тогтоолоор эд хэрэглэгшэдэй хэрэгүүдэй талаар албан зургаанууд хооронд совет 1993 оной апрель hарада байгуулагдаhан юм. Худалдаа наймаанай, ниитын эдеэ хоолой болон хүн зониие хангалгын бусад предприятинуудай ажал ябуулгые саг үргэлжэ шалгаха уялгатай хиналтын 12 албаниие хүтэлбэрилхэ, мүн Россин Федерациин «Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха тухай» Хуулиин ёhоор зохихо политика ябуулха зорилготойгоор түс совет эмхидхэгдэhэн байна. Республикын хүдөөгэй аймагуудта эд хэрэглэгшэдэй асуудалнуудые захиргаанай дэргэдэхи таhагууд шиидхэхэ уялгатай.

Республикын антимонопольно управлениин таhаг үнгэргэшэ жэлдэ эд хэрэглэгшэдhээ хуули хазагайруулhан тухай ороhон 282 мэдүүлгээр шалгалтануудые үнгэргөө. Аймагай захиргаануудай дэргэдэхи таhагуудта 1200 тойрон нимэ мэдүүлгэ ороhон байна. Олонхи эд хэрэглэгшэдэй эрилтэнүүд хангагдаа.

«Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха тухай» Хуули хүн зоной дунда нэбтэрүүлхэ хэрэгтэ ехэ анхарал хандүүлагдана. Зондо мэдээсэл тараадаг бүхы хэрэгсэлнүүд хэрэглэгдэнэ гэжэ тэмдэглэлтэй. Ажалша коллективуудтэ хөөрэлдөөнүүд, элидхэлнүүд, мүн республикын дээдэ hургуулинуудта, техникумуудтэ, училищнуудта тусхай курс эмхидхэгдэнэ.

Эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха ажал ябуулгын үрэ дүн эд хэрэглэгшэдэй ниитын худэлөөнэй байдалhаа дулдыдаха. Республикын, Улаан-Удэ хотын эд хэрэглэгшэдэй бүлгэмүүд яhала эршэмтэйгээр ажалаа ябуулжа захалба. Худөөгэй 6 аймагта эд хэрэглэгшэдэй ниитын эмхинүүд байгуулагдаа. Байрлаhан газартаа, мүн предприяти бүхэндэ нимэ бүлэгүүдые эмхидхэхээр хараалагдана. Хүн зоной эдэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаа hаань, тэдэнэй эрхэнүүдые хазагайруулха ушарнуудайшье үсөөн болохонь дамжагүй.

Энээнhээ гадна, эд хэрэглэгшэдэй эрхэнүүдые хамгаалха талаар 1995—1996 оной тусхай программа бэлдэхыень республикын правительство антимонопольно управленидэ даалгаа.

А. ДЕРИГЛАЗОВ,
республикын антимонопольно управлениин начальникай орлогшо.

ШАНАЛАЛ ГАШУУДАЛАА МЭДҮҮЛНЭ

Чечен Республикада боложо байhан байлдаануудта хэлсээтэ албанай ахалагша сержант Пенизов Эдуард Альбертовичэй наhа бараhан ушараар Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство түрэлхидтэнь, дүтынь хүнүүдтэ гүнзэгы шаналал гашуудалаа мэдүүлнэ.

Үглөөдэр—Радиогой үдэр, хэлхеэ холбооной бүхы һалбариин

хүдэлмэрилэгшэдэй һайндэр

ЗАСАГАЙХИД ОЙЛГОХО, ТУҺАЛХА БЭЗЭ

Техническэ ухаан бодоолой туйалтануудай нэгэн—радиогой ухаалан зохёогдоһоор 100 жэлэй ой майн 7-до гүйсэбэ. Ородой инженер А. С. Попов энэ нэлтэ хэһэн гээшэ.

Радиогой туйалтануудые радиотелевизионно дамжуулгада хэрэглэлгэ илангаяа шухала гээд мэдэрэлтэй.

1931 ондо Верхнеудинск хотодо РВ-63 түхэлэй радио-дамжуулгын станци ашаглалгада тушаагдаһан юм. Хоёр жэл үнгэрһэн хойно Үдэ голой урда бэеын ой соо шэнэ радиостанци хабсаргадаа һэн. Радио-түбэй начальниграар А. Д. Мельников томилогдоо бэлэй. Гурэнэй түсэбөөр 1938 ондо шэнэ радиопредприяти хэрэглэмжэдэ дамжуулагдаа. Гурбан талмайда тус предприяти худэлгэгдөө. Нэгэниинь—Онохой һуринда, нүгөөдэнь— Загарайда, мүн Үдэ голой урда бэедэ оньһон түхеэрэлгэнүүдынь тодхогдоһон байгаа.

Дайнай һүүлээрхи жэлнүүдтэ хуушарһан техническэ түхеэрэлгэнүүдые һэлгэхэ, шэнэлхэ гэһэн орёо зорилго урдаа табигдаһан юм. Энэ талаар хэмжээнүүдэй абтаһанай ашаар ашаглалга бүри найдамтай болгогдоо һэн. 1956 ондо түбэй худэлмэрилэгшэд А. Д. Мельников, В. Н. Верещетин, М. С. Смирнов гэгшэдэй хүтэлбэридоро ВЭСО-2 гэһэн дамжуулгын түхеэрэлгэ гүйсэд һэльбэгдэһэн юм.

Радио-түбэй үүтэлбэрилэгшэд болон республикын хэлхеэ холбооной управлени СССР-эй Хэлхеэ холбооной министерствэдэ хандажа, богони долгин дээрэ дамжуулгын түхеэрэлгэ үгэхыень гуйгаа һэн. Энэнь бэелүүлэгдэжэ, 1956 ондо шэнэ түхеэрэлгэ хэрэглэгдэжэ эхилбэ.

Буряадай АССР-эй хэлхеэ холбооной үйлэдбэриинтехническэ управлениин болон республикын радио-түбэй үүсхэлээр Ленинград хотын радио-дамжуулгын богони долгиной түхеэрэлгэ Улаан-Үдэ руу нүүлгэжэ асарха гэһэн зүбшөөл үгтөө һэн. М. Б. Рабданов түрүүтэй бүлэг мэргэжэлтэд Ленинград хото ошожо, дурэгдагша түхеэрэлгэ асарһан юм.

Мүнөө үедэ республикын дэбисхэр дээрэ радио-дамжуулгын 10 түхеэрэлгэ тодхогдонхой.

Улаан-Удын программно-телевизионно түб хэдэн жэлэй туршада баригдаад, 1961 оной июнь һарада саг үргэлжын хэрэглэмжэдэ дамжуулагдаа. 4 телеканалһаа бүридэһэн аппаратно-студиин оньһон түхеэрэлгэ, богони долгиной радиостанци телевизионно комплексдо оруулагдаһан байна.

1962 ондо нүүдэл телевизионно станциин түхеэрэлгэнүүд асарагдажа, үйлэ ушарнуудай боложо байһан газарһаа сэхэ дамжуулганууд хэгдэдэг болоо бэлэй.

Телевизионно дамжуулга бүри үргэнөөр дэлгэрүүлхын тула энэ жэлдэ 30 комплект ретранслятор хабсаргагдаа һэн. Удангүй радио-түб тела-түбтэй нэгэдхэгдэд, һүүлдэнь байгууламжынь хубилгагдаһанай удаа республикын радиотелевизионно дамжуулгын түб болгогдоо бэлэй.

1967 ондо СССР-тэ «Орбита» системэ байгуулагдажа, улаан-удыныхид Түбэй телевиденийн программа хараха аргатай болоо һэн. Далаад онуудта шэнэ «Москва» системэ нэбтэрүүлэгдээ. «Орбита», «Экран», «Москва» системэнүүдые хэрэглэһэнэй ашаар бүхы Росси, мүн СНГ бүхыдөө Москваһаа хоёр программатай дамжуулга хараха аргатай болоо һэн.

Республикын хүн зоной 99,8 процентнь телевизионно дамжуулгын нэгэдэхи программа, 96,8 процентнь —хоёрдохи, 69,5 процентнь нютагай программа харака. Энэ түйалтада инженернүүд, техникүүдэй Б. И. Музыевай, Б. И. Дармаевай, В. Б. Базаровай, Л. Г. Шагдуровай, бусадайшье хүбита ехэ.

Улаан-Удын телевиденийн программа харадаггүй холын районуудта дамжуулга-тараалгын спутникова системэнүүд хабсаргагдаашье һаа, ашаглаха гэхэдэ, республикада мүнгэн үгы. Улаан-Удэ, Хиагта хотонуудта тодхогдоһон чехословацка үйлэдбэрийн телевизионно түхеэрэлгэнүүд хүдэлгэгдэхэ гү, үгы гү—мэдэгдэнэгүй.

Буряад Республикын хүтэлбэрилэгшэд энэ бүтэдыемнай ойлгожо, туһалха бэзэ гэжэ найданабди.

Мэргэжэлэй һайндэрөөр дашарамдуулан, суг хүдэлдэг бүхы нүхэдөө амаршалнаб.

Б. ЦЫРЕНДОНДОКОВ,
республикын радиотелевизионно дамжуулгын түб гэһэн гүрэнэй предприятиин начальник, Россин габьлата хэлхеэ холбоошон.

ШЭНЭ АРГАНУУД ТУРШАГДАНА

Гушаад жэлэй саада тээ Новосибирскын хэлхеэ холбооной институт дүүргэгэнэйнгээ удаа Улаан-Удын хэлхеэ холбооной үйлэдбэриин-техническэ управлениин мэргэжэлтэнээр ажаллажа эхилээ һэм. Тэрэ үедэ радио болон телевизионно дамжуулганууды бэелүүлдэг албан нэгэн байгаа. Манай албанай мэргэжэлтэд телевизионно дамжуулга бэелүүлгээр илангаяа һонирхожо, тэрэнние һайжаруулха, нарижуулха талаар горитой хүдэлмэри ябуулдаг һэн. Тэрэ гэһээр олон жэл үнгэрөө.

Гүрэн дотор болоһон хүбилалтануудһаа уламжалан, манай захиргаанай байгуулга баһал ондоо болоһон юм. Мүнөө радиотелевизионно дамжуулын республиканска түб амяараа байгуулагданхай. Харин манай албан республикынгаа хүн зонине утаһанай хүсөөр бэелүүлэгдэдэг радио-дамжуулгаар хангаха гэһэн гансал уялгатай.

Хүн зоной байра бүхэндэ радио тодхохо ёһотойт гэжэ бидэнние урдань уялгалдаг һэн. Дээдэ захиргаануудһаа түсэб үгтэдэг байгаа. Зүгөөр мүнөө байдал тад ондоо болоо. Өөһдтөө ехэ гаргашатайгаар хүдэлхэ баатай болоходби. Илангаяа хүдөө аймагуудые хангаха гээшэ бэрхэтэй болоо. Тиигэбшье хүдөөгэйхидэй хүндэ байдал хараадаа абан, радиогой түлөө түлбэри баага болгохо гэжэ оролдонобди. Энэ түлбэри хүдөө нютагуудта—500 түхэриг, хотодо — һарын 3 мянган түхэриг юм.

Түбэй болон республиканска газетэнүүдэй, илангаяа тэдэнние дамжуулын үнэ сэнгэй дээшэлхэдэ, олонхи зон мүнөө үедэ тэдэнние захиха аргагүй болоно. Иигээд байхадаа, зонойнгоо үшөө радио шагнаха арга боломжыень хаһаха аргаманай үгы.

Ажал хэрэгэйнгээ ехэ гарга гаргашатай болоходонь, радиогоор дамжуулые бэелүүлхэ шэнэ онол арганууды олохо гэжэ оролдонобди. Эфирнэ аргаар радио-дамжуулга туршагдажа захалаа. Аймагуудай түб һуринда дамжуулааша хэрэгсэл, мүн абонент бүхэндэ эфирнэ радиоприемник табигдаха юм. Мэргэжэлтэдэй эдэнииень зохихо хэмжээндэнь тааралдуулан табиһанай һүүлээр абонент бүхэн утаһагүйгөөр тэрэл радио-дамжуулганууда шагнаха аргатай.

Таксимодо, Түнхэнэй аймагай Шэмхэ һуринда эфирнэ радио-дамжуулга хэрэглэгдэжэ эхилээ. Һаяар Северомуйск болон Шэнэ Уоян һуриниудта табигдахаар хараалагдана. Хэрбээ энэ туршалгын ашаптай байбалнь, радиогоор эфирнэ дамжуулые саашань хүгжөөхэ, үргэдхэхэ гэһэн зорилго урдаа табинабди. Оньһон хэрэгсэлнүүд хүдалдан абтажа эхилэнхэй.

Мүнөөдөө республика дотор дүн хамта 200-гаад мянган радиоточко тоологдоно. Эдэнние хангахын тула хэрэглэдэг лаампанууд хэмгүй үнэтэй. Нэгэ лаампа 360 мянган түхэриг тэ, тиихэдэ тэдэнние нара бүри һэлгэхэ хэрэгтэй.

Энээнһээ гадна, элшэ хүсэнэй үнэтэй болоһон ушар манай ажалда баһал нүлөө үзүүлнэ. Радиогоор эфирнэ аргаар дамжуулганууды бэелүүлгэ нэбтэрүүлхынгээ хажуугаар, аймагай түб һуринуудта үшөө нэгэ шэнэ оньһон түхеэрэлгэ хэрэглэжэ эхилхээр хараалнабди. Энэ түхеэрэлгэ тодхобол, элшэ хүсэнэй түлөө гаргашын горитой хүби гэхэ гү, али жэлэй 5 миллион түхэриг алмагдаха байна. Мүнөө хотын сетьдэ 25 миллион түхэриг-тэ нимэ дүрбэн хэрэгсэл худалдан абтаба.

Айл бүхэн шахуу мүнөө үедэ компьютертэй байдаг болоо гээшэ. Радиосетиин хүсөөр дамжуулганууды компьютертэ гаргаха асуудалаар манай мэргэжэлтэд һонирхожо, түрүүшынгээ туршалгануудые хэжэ эхилэнхэй. Зүгөөр энээн түхай ямар бэ даа, тобшолоп хэхэнь эртэ. Ажамидархын, мүн радио-дамжуулга бэелүүлгые саашань хүгжөөхын тулада эдэ мэтэ арга боломжонуудые Дуубан хэрэглэхэ ёһотойбди.

Һүүлэй үедэ манай захиргаан ажалшадайнгаа тоо үсөөрүүлээ. Үлөөшэ хүдэлмэришэдній нэгэ дорэ хэдэн ажал хаха баатай болоно. Монтернуудай ажалда урдань үзэгдөөгүй бэрхэтэйнүүд үшарна. Жэшээнь, мүнөө хотын олон предприятинууд гэр байшангаа үмсэлһэн байха юм. Мүн лэ үмсэлэгдэһэн Худалдаанай байшангай орой дээрэ энэ районние радио-дамжуулгаар хангадаг түхеэрэлгэ тодхогдонхой. Зүгөөр манай худалмэришэдэй байшангай орсй дээрэ гаража, энэ-тэрэ захарилгын хүдэлмэринуудые хэхыень тус булгэмэйхид зүбшөөлөө үгэнэгүй. Эдэ асуудалкуудые саг дары шинидхэхээр болоо.

Байгша оной майн 7-до Радиогой бии болоһоор 100 жэлэй ой тэмдэглэгдэхэнь.

Хэлхеэ холбоошодые бүтэдыень энэ һайндэрөөр амаршалаад, саашанхи ажалдань амжалтануудые хүсэнэб. Хэды хүндэ байгаашье һаань, радио - дамжуулганууда хангалгые таһалдуулхагүйбди гэжэ республикынгаа хүн зонине найдуулнаб.

Г. БАСАЛАЕВ,
«Электросвязь» гэжэ акционернэ бүлгэмэй мэргэжэлтэн.

ХҮСЭЛ ЕХЭТЭЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ

ДАЙНАЙ шэрүүн үедэ арбатайхан Бата-Мүнхэ түрэл Хэнхинодоо адуу манажа, малай хойноһоо шардайса гүйжэ, хоёр жэл һураашьегүй һэн. Эсэгэнь— Ринчин Дмитриевич Зэдын комбинатда сэрэгэй продукци гаргалсажа байтараа хүндөөр үбшэлөөд, 1946 ондо каһа бараа. Нигэжэ дүрбэн үхибүүд Дунсама Ринчиновна эжытээ үлэһэн юм.

Ямаршье сагта— Хурамхаанда 7-дохи классаа дүүргэтэрээ һурахадаашье, республикын 1-дэхи интернат һүргуулиин шаби болоод байхадаашье — Бата-Мүнхэ ами хоолоо залгахын, дүүнэртээ туһалхын тула зуннажарай үедэ аһан шармайн ажалладаг һэн. Магад, хүдэлөөд, хүдөөдөөшье үлэжэ болохо һэн, тезд ном һударта бэрхэш, нурахал ёһогойш гэдэг бэлэй багшанарынь. Эдэнэй тоодо Б. М. Надогуровые, А. И. Якушевае, П. Х. Ундоновые, Х. Д. Дугаровае һурагшань нэрлэнэ.

Физикэ, математикаар илангаяа дашуурдагшье һаа, бэрхэ һурагша бүряад хэлэ, литературын хэшээлнүүдтэ угаа дуратай, шүлэгүүдые уран гоёор үншадаг байгаа ха. «Үүрэй толон» романһаа хэһэг авторайнь—Хоца Намсараевай урда сээжээр уншажа, үбгэн зохёолшын магтаалда хүртэһэнөө мартагдагүй. Үгышье һаа, математика, физикээр олимпиадануудта хабаалалсахадаа, түрүү һуурида гарадаг һэн.

— 1953 ондо һүргуулия дүүргээд, Бурядай хэлхеэ холбооной управлениин дарга Цырен Данилович Булдаевай идхалгаар 15 хүбүүд Новосибирскын электротехническэ институтда орохёо зорёо һэмди. Үндэһэн кафедууд хэлхеэ холбоондо үсөөн байгаа. Радио-холбооной, радио-дамжуулын факультедтэ орообди.

Гэртэһээ хэн мүнгөөр тэдхэхэб даа, хубсалха, эжыдээ, дүүнэртээ туһалха хэрэгтэй. Зундаа, намартаашье областиин Чистоозерно райондо хэдэч хубүүд шэнэ газар элдүүрилдэг байгаабди. Иигэжэ бүлэг студентнэй «Шэнэ газар ашаглаһанай түлөө» медальяар шагнагдаа һэмди,—гэжэ дурсана.

Ажалайнгаа намтарые залуу мэргэжэлтэн Сэлэнгын хэлхеэ холбооной конторын начальниграй орлогшоор эхилээ. Эндээл айл бүлэ боложо түбхинөө, һүргуулиин багшаар худалдаг Алайрһаа уг гарбалгай Маргарита Георгиевнае наһанайнгаа нүхэр болгожо абаа. Мүнөө энэ айлай Мария, Татьяна басагад врач, бухгалтер-экономист мэргэжэлтэй. Очировтан 3 зээнэргэй төөдэй таабай хоёр гээшэ.

Б.-М. Р. Очиров Зүүн Сибирьтэ кадрнуудые бэлдэхэ Улаан-Удын электротехникумэй үндэһэ табигша мүн гэбэл, алдуугүй. Эгээл эхиндэнь, 1961 ондо директорээр томилогдожо, 10 жэлэй хугасаада худэлхэ гэуураа материально-техническэ баазыень байгуулһан, һуралсалай корпус, хамгын байра, гараж, стадион гэхэ мэтые барюулһан юм. Удаань партийна, совет худэлмэриндэ байһанаа 1974 оной декабриин 27-до Бурядай хэлхеэ холбооной управлениин начальниграар томилогдоо.

Энэл туһаалда мэргэжэлэйнгээ шадабари, хүтэлбэрилэгшын үльһа гүйсэд харуулжа шадаа юм. Анхандаа зайн галай холбоон, радио, телевидени, почто хүүнэгэл «хушалта» доро байһанаа 1993 ондо, үмсэлэлгын болоходо, почтово хэлхеэ холбооной федеральна управлени, радио болон телевиденийн талаар гүрэнэй предприяти, гүрэнэй «Союзпечать» предприяти, акционернэ «Электросвязь» бүлгэм гээд хоорондоо тахаран һалаа һэн. Б.-М. Р. Очиров тэр бүлгэмэй генеральна директораар томилогдоһон юм.

Һалбарие бухыдэнь хүтэлбэрилхэ үедэрь хэлхеэ холбооной автомат арганууд болон оньһоноорнуудта дамсаашадаа нарижуулан һайжаруулагдаа. Аймагай түбүүдтэ хэлхеэ холбооной 10 гаран узел, 5 шэнэ АТС баригдаа. БАМ-да ехэ ажал хэгдэ. Хойто зүгэй районууд Москватай, Улаан-Дурна зүгтэй радиорелейнэ утаһаар холбогдоһон байна. Энэ худэлмэриин түлөө 19 хүн 1978 ондо СССР-эй Министрнүүдэй Совидэй, ВЦСПСэй, СССР-эй Госстройн шаннай лауреат болоо һэн. Энтоодо Б.-М. Р. Очиров ороно.

Улаахорондын телефонно станци һэльбэн шэнэдхэгдэ, почтын шэнэ отделенинүүд хаа-лагуй баригдаа. Жэшээлбэл, Загарайн районой Нерчинскый, Шилүүтай, Шэнэ-Бэрээн, Элхи һуриниудта, бусадшье районуудта почтын шэнэ байшангууд, Улаан-Удэһоо Закаменск хүртэр газар доогуур 480 каналтай лини татагдаа. Мүнөө республика дотор радиорелейнэ 4 лини ашаглагдана. Гэхэ мэтэр тоолохо болоо һаа, Бурядай хэлхеэ холбоошодой ажалые ёһотоор сэгнэмээр.

— Владимир Ринчинович, мүнөөнэй дэлгүүрэй үедэ булгэмэй ажал яаруулга тухай хөөрэжэ үгыт?

— Анхандаа телефонно станци, аппаратура гэхэ мэтэ СЭВ-эй оронуудһаа абтадаг байгаа. Харилсаанай һандархада, запчастьнууд олдохоёо болёо.

Нимэ үнаһаа Республика Хорватиһаа 2,5 миллион долларой улахоорондын телефонно станци абаха хэлсээ баталаабди. Урданайхиһаа 8 дахин олон каналтай байха. Энэмнай 1996 ондо хэрэглэмжэдэ дамжуулагдаха. Хабаровскһаа шэнэ волоконно-оптическа лини Улаан-Удэ хүргэгдэхэнь.

Август һара соо 22 мянган номертой Советскэ районой АТС ашаглалгада тушаагдаха. Итальян модультой аппаратура тодхогдохо юм. Олзо олжо, эдэ ехэ гаргашануудаа хаахын тула итальян фирмэтэй хамтын «Модон» гэһэн предприяти байгууланхайбди. Улаан-Удын авиационно заводой һуринда 5-дахи АТС-эй номернууд тодхогдоһоор.

— Бурядаймнай хүн зониие телефонэор хангалга мүнөө ямар гэжэнбэ?

— Баруун Европын оронуудта бүхы айлнуудай 70-80 процентнь телефонтой ааб даа. Манай республикада дунда зэргээр 30 процентдэ хүрэнэ. Саашаа олоорууллые оролдохобди. Олон болоходоо, телефон тодхолгын түлөө, нара бүриин түлөөһөн доошолхо жэшээтэй.

Тэдэнье телефон гээшэмнай нааданхай мэтэ болошонхой. Удаан хөөрэлдэдэг зон олон, үхибүүд нааладаг. Тиимэһээ айл бүхэндэ электросчетчик табигдаха. Город сооруурнье хөөрэлдөө һаа, хуул тоолологотой, хуу мүнгэнэй болохо. Мүнөө 5-дахи, 6-дахи АТС-үүдтэ. Хоридо нимэ счетчигуд табигдахань.

[illegible] 50 жэлэй, Радиогой 100 жэлэй ойнуудгай [illegible]уулан, худэлмэрилэгшэдөө хүндэлэн ёһолхомнай.

Хөөрэлдөөнэй түгэсхэлдэ Бата-Мүнхэ Ринчиновичые мэргэжэлэйнь һайндэрөөр амаршалбаб. Бурядай, Россин хэлхеэ холбооной габьлата худэлмэриилэгшэ, Ажалай Улаан Тугай, «Хүндэлэлэй Тэмдэг», «Хани барисаан» орденто мэргэжэлтэн Бурядай орондоо хэлхеэ холбоо хүгжөөлгэдэ хубитаяа оруулаа.

Республикын федеральна почтово хэлхеэ холбооной управлениин начальник Д. Ц. Ринчинова иигэжэ хэлээ һэн:

— Нэгэ үгөөр хэлэбэл, эрдэм мэдэсэ ехэтэй мэргэжэлтэн. Һүргуулиа дүүргэһэн сагһаа саашанхи һуралсалынь, ажалынь — хуул хэлхеэ холбоондо. Электротехникумэй директор байһан тула багшын мэргэжэлэй һайн талые абаһан, тиин үйлэдбэридэ ерэхэдээ, бэлиг шадабаритай хүтэлбэрилэгшэ болоо. Шэнэ барилганууды олоор захалһан, мүнөөшье гэл анхаралаа хандуулһаар. Ажалай ветерануудһаа эхилээд бүхы худэлмэрилэгшэдөө хүндэлдэг. Юрэнхыдөөл. Бурядай хэлхеэ холбоондо нэрэтэй түрэтэй, бултанда хүндэтэй 3-4 хүн бий. Эдэнэй түрүү зэргэдэ—Бато-Мүнхэ Ринчинович.

Г. ДАШЕЕВА.

ЭРДЭМЭЙ ҮДЭРНҮҮД ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Байгша оной апрель һарада Зүүн Сибириин гүрэнэй технологическэ университедтэ эрдэмэй үдэрнүүд үнгэргэгдэбэ. Университедэй багшанарай, эрдэмтэдэй, аспирантнуудай хабаадалгатай научна конференци эдэ үдэрнүүдтэ болобо. Буряад Республикын проектын, үйлэдбэриин зургаануудай мэргэжэлтэд, мүн Россин бусад районуудай эрдэмэй, үйлэдбэриин түлөөлэгшэд энэ конференцидэ хабаадалсаа.

Университедэй ректор, профессор В. Н. Бильтриков конференци нээбэ. Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо М. А. Спасов элидхэл хэһэн байна. Республикын мүнөөнэй байдал, тэрэнние тогтонижоруулхаар хараалагдаһан хэмжээнүүд тухай элидхэлшэ конференцидэ хабаадагшадта хэ бэжэ үгэбэ. Республикын экономико тогтонижоруулан хүгжөөхэ хэрэгтэ дээдэ һургуулиин эрдэм шэнжэлэлгын үүргэ, арга боломжонууд тухай хөөрэлдөөн болобо.

Дээдэ һургуулиин эрдэм шэнжэлэлгэнүүдэй туйалтанууд, эрдэмтэдэй шэнжэлхы арга боломжонууд тухайда, республикын үйлэдбэридэ тэдэнние үшөө хүсэ хэрэглэгдэдэггүй байһан тухай эрдэмэй талаар ректорэй орлогшо А. И. Артюхин тэмдэглэбэ.

Конференци дээрэ юһэн ондоо һалбари болоод хөөрэлдөөн болобо. Нинтын эрдэмэй талаар хүтэлбэрилэгшэнь профессор Ц. Ц. Чойропов, физико-математикын эрдэмэй талаар— профессор Ц. Б. Шойнжуров, химиин, биологиин шэнжэлэлгээр — профессор С. Д. Жамсаранова, эдеэ хоолой үйлэдбэри, хилэмэнэй зүйлнүүдэй технологи, түхеэрэлгэ шэнжэлхэ талаар — профессор Г. Ц. Цыбикова, байгаали хамгаалгые шэнжэлэлгээр—профессор А. Б. Иметхенов, барилга ба архитектура, машина бүтээлгэ, автомобильна харилсаан гэхэ мэтэ һалбаринуудаар хөөрэлдөөн болоо. Университедэй эрдэмтэдэй шэнжэлэлгэнүүдынь бултадаа үйлэдбэридэ хабаатай, туһатай байдагынь эли. Республикын үйлэдбэридэ эдэ бүгэдэ хэр зэргэ хэрэглэгдэнэ гээшээ гэжэ эндэ хөөрэлдэһэниинь ойлгосотой.

Нинтын эрдэмэй һалбариар, шухала, шухала асуудалнууд тухай, жэшээнь, экономикын, политологиин, социологиин эрдэмэй асуудалнуудаар хөөрэлдэһэн, һанамжанууд хэлэгдэнэн байна. Зоной дунда асуулта хэжэ, мүнөөнэй политическэ байдалые шэнжэлхэ, үйлэдбэриин элдэбын түхэлтэйгээр хүгжэжэ байгаа үедэ зониие ажалда оруулха гэхэ мэтэнүүд тухайда һанамжануудаа андалдаһан байна.

Профессорнууд Е. В. Мантатов, Д. Ж. Батуев, Э. Г. Базарон гэгшэдэй элидхэлнүүдтэ философиин, экологиин, соёлой шухала асуудалнууд табигдаба, Оршон тойрон байгаалиие хамгаалха асуудал буддын суртал номолтой нягта холбоотой гэжэ профессор В. Мантатов тодорхойлһон байна.

Ц. ДАМБИЕВ,
университедэй доцент.

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛЭЙ ОЙДО

АЛДАР ГАБЬЯАНЬ МАРТАГДАХАГҮЙ

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай түрүүшын үдэрнүүдэ эхилжэ, совет арад фронт дээрэ дайлалдажа яваһан сэрэгшэдтээ эдэбхитэйгээр туһалжа эхилээ юм. Энэ хэрэгтэ Ноёхон нютагайхидшье хубитала оруулалсаһан байна. Тэдэнэр дулаан хубсаха, эдеэ хоолой зүйлнүүдые шадал зэргээрээ суглуулжа, фронтдо эльгээгээ. —«1941 ондо Сэлэнгын аймагай «Большевик» колхоз оборонын жасада 1,5 тонно орроһо тарла, 0,5 тонно үгэрсэ, 0,55 тонно капуста, 3 центнер нооһо оруулаа. Колхознигууд Цацаев Доржи — медальта —1 центнер шэнинсэ, 1 центнер хара таряа; Цыденов Доржо —1 центнер шэнинсэ, 1 центнер хара таряа, 50 түхэриг; Аюшеев Дымбрыл—1 центнер шэнинсэ ба 50 түхэриг; Жигмитов Самбу — 1 центнер хара таряа ба 50 түхэриг; Биликтуев Бадмажап —1 центнер хара таряа ба 25 түхэриг; Буянтуев Очир—1 центнер хара таряа ба 25 түхэриг; Цыбиков Балжин—1 центнер хара таряа; Цыбикдоржиев Балдан —1 центнер хара таряа ба 50 түхэриг; Доржиев Даржаа—1 центнер шэнинсэ; Цыцыгунов Дашаханда ба Будаев 1—1 хони, үшөө 12 колхозник 50—50 килограмм хара таряа ба мүнгөөр 215 түхэриг. Тиин колхознигууд 4 центнер шэнинсэ, 13 центнер хара таряа, 2 хони 440 түхэриг мүнгэ оруулаа,—гээд архивай документ соо хэлэгдэдэг.

Аймагай «Улаан Сэлэнгэ» газетын 1942 оной декабриин 20-ной дугаарта һүүлэй һаранууддта «Большевик» колхозойхид оборонын жасада 31,5 килограмм нооһо, хониной 39 арһа, 4 паар вааленха, 12 паар бээлэй, дулаан 5 малгай дамжуулаа гээд хэлэгдэнэн байдаг. Энэл газетын 1943 оной июнин 10-най дугаарта «Большевик» колхозой түмэршэ дархан Бальжин Цыбенов, Һаалишан Цырендулма Чагдурова оборонын жасада 15—15 мянган түхэриг, Сүхэ-Тагалцарай һургуулиин багша Надежда Очирова 10 мянган түхэриг дамжуулаа. Ленинэй нэрэмжэтэ колхозой гэшүүн Дулма Лхасарунова мүнгэн гоёлтонуудаа оборонын жасада туташаагаа, гадна дулаан хубсаһа, эдеэ хоолой зүйлнүүдые эльгээгээ гэжэ мэдээсэгдэнэ.

Самолодуудые, «Буряад-Монгол» колонныйн танкнуудые, «Сэлэнгэ» хүндэ танкый бүтээлгэдэ хэдэн зуун мянган түхэриг мүнгэ нооһонойхид дамжуулаа юм.

Нооһоной сомоной колхозууд 1941 ондо муу бэшэ дүнгүүдые туйлаһан байна. «Большевик» колхоз гүрэндэ тон һайн шанартай 5122 пуд орооһо, 4408 пуд мяха, 8969 пуд һү болон тоһо туташаагаа.

Хүдөө ажахын үргамалнуудай үргаса ба мал ажалай ашаг шэмэ дээшэлүүлхын тула ороной правительствын шинидхэбэрээр ажалай нэмэлтэ түлбэри тогтоогдоһон, сагаргэжэ хүдэлхэ звенонуудые, бригаданууды, МТФ-эйн коллективүүдые бии болгохо, ажалшан бүхэндэ түсэб табиха, социалис мүрысөөнэй дүнгүүдые согсолхо гэгдэһэн байгаа. Энэнь үргэнөөр дэмжэгдэжэ, илангаяа залуушуул түрүү зэргэдэ даб-шадаг һэн. «Большевик» колхозой комсомолой эмхинин зэргэдэ 40 хүбүүд, басагад тоологдодог бэлэй. Тэдэнэрэй үүсхэл, оролдоогоор тарялан болон сабшалан дээрэ наг шэбхэ, үнэнэ, шубуунай аргал гэхэ мэтэ үтэгжүүлгэ гаргаг-дадаг, шинг нойто тогтоохо хүдэлмэри эдэбхитэйгээр ябуулгдадаг байгаа. «Улаан Сэлэнгэ» газетын 1942 оной февральин 15-най дугаарта иигэжэ бэшэгдэһэн байдаг—«...Нооһоной сомоной «Большевик» колхоз хабараай тарилгые хүсэд бэлэдхэтэйгээр уттаба. Сэрэгэй үеэн эрилтээр хүдэлжэ, колхознигууд үндэр ургаса абахын үндэһэ һуури табла. Энэ жэлдэ гектар бүриһөө 11—12 центнер ургаса хуряажа, гүрэндөө таряа ехээр туташахабди гэжэ мэдүүлхэ дүүрэн эрхэтэй. Ушарынь гэхэдэ, тэдэнэр хабараай тарилгада эрхимээр бэлдэнхэй. 40 плуг, 20 борной, 2 сеялкэ бэлэн болгогдонхой. 2284 центнер һайн шанартай үрэнэ хүрэнгэ колхозой амбаарта хадагалагдана. Ажахын морид тарган тобирнууд. 20 мори, 14 сар һургагданхай. Тарялан дээрэ 4000 тэргэ наг шэбхэ, 60 центнер үнэһэн, 19 центнер шубуунай аргал гаргаданхай. 400 гектарта шинг нойто тогтоогдонхой. Хабараай тарилгын үедэ хэрэглэгдэхэ зэр зэмсэг барандаа бэлэн болгогдонхой.

1942 оной март һарада хабараай тарилгые саг болзортонь, эрхим шанартайгаар үнгэргэхые аймагайнгаа бүхы колхознигуудта болон комсомолнуудта «Большевик» колхозойхид хандаа бэлэй. Тарялангайнгаа талмайе 288 гектараар үргэдхэжэ, нэмэлтэ 8978 пуд таряа, 5160 пуд хартаабха ба овощ абаха, эртын ургамалнуудай тарилгые худэлмэриин 9 үдэрэй түршада түгэсхэхэ, гектар бүриһөө 75 пуудһээ доошо бэшэ ургаса хуряаха, хоёр зуузуртай анзаһаар 1,5 га, нэгэ зуузуртай анзаһаар — 1 га хахалха, морин сеялкээр 5 га тариха гэһэн уялга тэдэнэр абаһан байгаа, энэмнай сэрэгэй үеын хэм хэмжээн гэшэ гээд колхознигууд мэдүүлээ һэн.

Ноёхонойхидэй үүсхэлые дэмжэн, аймагай тарялашад 1942 оной хабараай тарилгада бэлэн болоһон тухай аттестат абахын түлөө тэмсээ юм .Хабараай тарилгада эрхим бэлэдхэлтэй байһан тула нэгэдэхи номерой аттестат «Большевик» колхозойхид абаа бэлэй Кузьма Карбанновай, Санжицырен Будаевай хүтэлбэрилдэг тарялан ажалай бригадынхид 1942 оной майн 3-най мэдээгээр 600 гектар тарималан дээрэ тарилга хээд байгаа гэхэ гү, али шэнинсэ, хара тарла таригдаха бүхы талмайн 75 процентнь эзэлэгдээ һэн. Тэдэнэр үшөө 200 гектарта тарилга хэхэ гэһэн уялга абаад, тэрэнэй 12 гектарынь оборонын жасын болохо юм гээд мэдүүлһэн байгаа.

Бригадануудай коллективүүдэй ажалта туйлаха хэрэгтэ трактористнууд Цыбик Будаев, Балдан Цыбикдоржиев, Дашидондок Дылыков, Дашаханда Цыцерунов, Батодалай Юндунов, Цыренханда Жимбиева, Долгоржан Эрдынеева, тарялашад Юсуп Хайрутдинов, Ханда Буянтуева, Цыбикмит Эрдынниева, Буда Ванчиков гэгшэд хубитала ехээр оруулаа юм. Таряа хуряалгын үедэ морин жаткаар үдэртөө 6—6,1 гектарта ургаса унагаадаг Бимба Эрдыниев, гар хажуураар 1,2 гектар талмайн ургаса унагаажа, түсэбөө 2 дахин үлүүлдэг Базар Батоцыренов, тарялаһан 700 —800-гаад боолто боодог Сэбжээ Ванчикова, Дымидцу Дылыкова, Даржаай Биликтуева болон бусад шалгардаг һэн.

1942 оной эхиндэ хонидые, ямаадые һаажа, брынзэ үйлэдбэрилгэ эрхилхэ гэһэн шинидхэбэри абтаһан юм. Зүргаан-Дэбэ һуринда түбхинүүлэгдэһэн тоһоной заводто һү туташаагдажа тоһо, брынзэ үйлэдбэрилэгдэдэг байгаа. Мэнгы һуринда харууһалагдадаг (зундаа Баруун-Моностой нүүлгэдэдэг) ямаанай фермэһээ һү ехээр туташаагдадаг бэлэй. Энэ фермэ дээрэ Дулма Санжиева амжалтатайгаар хүдэлдэг байгаа.

Энэ оной дүнгүүдээр «Большевик» колхоз аймагай хүдөө ажахын выставкын хабаадагша болоһон республикын Хүндэлэлэй самбарта бэшүүлэгдэһэн юм. Адуун һүрэгэй тоо толгой олошоруулха гүрэнэй түсэб 105 процент, эбэртэ бодо малай—104,7 хони, ямаа—101,3 процент дүүргэдэһэн байна. Ажалай түрүүшүүлэй тоодо хонишод Цоу Будаевагай, Долсон Эрдынеевагай, моридой фермые даагша Даржаа Доржиевай, һаалишан Дулма Санданованай, колхозой түрүүлэгшэ Абьяа Цыдыповэй, һүнэй-товарна фермые даагша Соли Цырендоржиевагай, морин жаткын машинист Бимба Эрдыниевэй нэрэнүүд дурдагдаа бэлэй.

1943 оной түрүүшын хахадай дүнгүүд тушаа «Большевик» колхозой парторганизациин мэдээсэл соо иигэжэ хэлэгдэнэ: — Малай тоо толгой 6 мянга гаран болоно, зеленкоһоо гадна орооһото ургамалнууд 1900 гектар дээрэ таригданхай. Ажалдаа амжалтатайгаар хүдэлжэ ябана гэбэл, газар хахалагша Г. С. Сабиров, Д.-Х. Цыцырунов (1942 ондо 300 гектарта ургаса хуряагаа, 1128 килограмм түвшиэ-түрхилгын материалнуудые алмаа), малшад Д. Самданов, Х. Буянтуева, хонишод Э. Рабданова (450 эхэ хонидһоо 485 хурьга абаа), Д. Будаева (нооһо абаха түсэбөө 106 процент дүүргээ) гэгшэд болоно.

Танкнуудые, зэбсэгүүдые бүтээхын тула 10 мянган түхэриг дамжуулагдаа, 115300 түхэриг гүрэнэй урьһаламжануудай облигацинуудта захил хэгдэ. Дайсадһаа сүлөөлэгдэһэн районуудта түһаламжа үзүүлхын тула 25 гектарта тарилга хэгдээ, 10 толгой эбэртэ бодо мал, 75 хони, ямаа, 9 центнер мяхан дамжуулагдаа».

1943 ондо колхоз амжалтатай хүдэлжэ гараһан байна. Хүдөө ажахын продукци гүрэндэ тушааха, малан тоо толгой олошоруулха түсэб дүүргэгдээ. Бүхы хүдэлмэриинүүд саг болзортонь түгэсхэгдэһэн байха юм. Ажалай түрүүшүүл аймагай хүдөө ажахын выставкэдэ хабаадаха эрхэдэ хүртэбэ

ТОЛИЗ

Агуу Илалтын гэрэлтэ үдэртэ зорюулагдана.

БУХЕНВАЛЬДЫН ХОНХОНУУД НАЯРНА

ЭСЭГЭ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн... Энэ дайнда гэртэхинээ, түрэлхидөө гээгээгүй, үгышье һаа «һураг-гүй үгы болошоо» гэһэн бэшэгүудые абаагүй хүнүүд танайшье Буряад орондо үгы шахуу ёнотой. Минии эсэгын талаһаа хоёр абганарнай Ушхайтаһаа Биликтэ, Дымбрыл гэгшэд үхэлтэ дайнһаа бусаагүй. Намтай эхир хүбүүн Биликтэ нэрынь мүнхэлэнхэй. Бүхы дайнай архив хадагалжа байдаг Подольск хото асуужа бэшэхэдэмнай, нэгэнинь дайсантай эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ, ами наһаяа алдаа, нүгөөдэнь дайсадай тамада—плендэ орожо хосороо гэһэн удхатай харюу-бэшэгүүд ерээ бэлэй. «Һураггүй үгы болошоо» гэһэнһээ дээрэшье һаа. Үхэл хаанашье адли, үхэл ха юм, дайнһаа бусаагүй хүбүүдээ хүлеэ хүлеэһээр хэды олон эжы, баабайнар хада гэртээ харяа, мордоо гээшэб?!

«Олоной нэгэн» гэһэн Д-Р. Цыренжаповай «Илалта» конкурсдо толилһон «Буряад үнэн» газетэдэ очерк уншажа, Плауэн хотын концлагерьһаа туугдажа ябаһанаа тэрьедэһэн Агын округой Согто-Хангилай Дамба Данзановай дайшалхы габьяагаар бахархаа һэмди. Фашистнууд хэдэн олон харуулша нохойтой, буу шуутай (кинодошье хараһан гээшэбди) плендэ абтаһан сэрэгшэдые туудаг байгаа бшуу. Бурхан хаража, амиды мэндэ бусаһан, концлагерьһаа—тамын зоболонһоо үрзыхэдэл гээ һэн, Веймарай оршондо байдаг энэ концлагерийн крематори соо ороходомнай, муухай үнэр мүнөөшье хүрэтэрөө гутажал байгаа һэн. Хүбүүдые амидыгаар, ажалда нэрбэгдэжэ, зобожо тулижа, хооһо нойтон ябаһанһаа арһа яһан болоһон плендэ орогшодые эдэ неэшэнүүд соо галдажа, шатаажа аладаг тухай экскурсоводой хөөрэхэдэ, тэдэнние хэбтүүлээд, һуулгаад асардаг түхеэрэлгэнүүдые хаража, досоомнай муудаа һэн. Энэ концлагерь 1937 ондо бии болгогдоһон байгаа, найман жэл соо 239 мянган хүн тамалагдаа, тэдэнэй арба гара мянганинь алуулһан байна. Тэрэ тоодо 8,5 мянган совет сэрэгшэд хосороогдоо.

Концлагерийн таһалгануудяар-ябта обоологдон сутлуулагдаһан нюдэнэй шэл, хүүмнай үһэн, еврей яһанай Даллик концлагерийн нэгэ бараагай һуурида баглаа сэсэг табиһэн, тиихэдэнь һонирхоһомнай, эсэгэнь энэ бараг соо плендэ байһан байгаа. «Эндэ эсэгэмни байгаад, эндэһээ холо бэшэ оршодог «Сименс», «Юнкерс» гэжэ нэрэтэй фирмэнүүдтэ ажалда туугдадаг байгаа. Амиды бусаа, эндэ ерэхэ бүхэндөө би баглаа сэсэгүүдые табидагби, немец еврейнүүдэй бултанай хуби заяан тэрэ үедэ адли байгаа бшуу» гэжэ Даллик хөөрөө бэлэй. Энээн тухай, ГДР-тэ ябаһан тухайгаа 1986 оной зун «Буряад үнэн» газетынгээ тоосоото статья соо бэшээ һэм.

Бухенвальдын лагерьта нэгэ классай үхибүүдэй крематори асарагдахадань, классайнь хүтэлбэрилэгшэ (эрэ һээ гараабди. Тэсэшэгүй байгаа.

Манай бүлэгэй гид байһан, еврей яһанай Даллик концлагерийн нэгэ бараагай һуурида баглаа сэсэг табиһэн, тиихэдэнь һонирхоһомнай, эсэгэнь энэ бараг соо плендэ байһан байгаа. «Эндэ эсэгэмни байгаад, эндэһээ холо бэшэ оршодог «Сименс», «Юнкерс» гэжэ нэрэтэй фирмэнүүдтэ ажалда туугдадаг байгаа. Амиды бусаа, эндэ ерэхэ бүхэндөө би баглаа сэсэгүүдые табидагби, немец еврейнүүдэй бултанай хуби заяан тэрэ үедэ адли байгаа бшуу» гэжэ Даллик хөөрөө бэлэй. Энээн тухай, ГДР-тэ ябаһан тухайгаа 1986 оной зун «Буряад үнэн» газетынгээ тоосоото статья соо бэшээ һэм.

Бухенвальдын лагерьта нэгэ классай үхибүүдэй крематори асарагдахадань, классайнь хүтэлбэрилэгшэ (эрэ подпольно бүлэгүүдые эмхидхэдэг байгаа гэжэ мэдээбди. Немец коммунист В. Бартелийн үүсхэлээр эсэргүүсэхэ үүргэтэй комитет байгуулагдаһан байгаа. Эндэ бии болгогдоһон 178 бүлэгэй 56-ниинь ссвет сэрэгшэдэй бүлэг байгаа гэжэ мэдэхэдээ, ехэ омогорхоо һэмди. Адаалхай түмэрөөр хүреэлэгдэһэн, үдэр һуниин шанга харуултай, олон нохойнуудтай байһан энэ концлагерьһаа, Бухенвальдһаа буряад хүбүүн эрод, украин нүхэдтээ тэрьелээд, баригдажа, нилээд сохиулһан, тамаяа үзэһэн байгаа гэжэ дуулаад, нэрьень һурагшалһамнай, республикымнай мэдээжэ лор-врач, Цындема Аюшиевна Аюшиевагай хадам эсэгэ, хани нүхэр Баатар-Доржо Батоевой эсэгэ Цырен-Доржо (олон соо «Батаа-ин» гэжэ нэршэнхэй, дайгаа даража, нютагаа бусаһан хүн, нэрынь мартааб) үхибүүдээрээ сүг үхэхэм гэһэн байна гэжэ ханын самбар дээрэ бэшээтэй байгаа һэн. Энэ самбар бидэнэй зүрхэ сэдьхэл доһолгоо сэлэй.

Ганса тамалуулаад, доромжолуулаад Бухенвальдын концлагерийнхид байгаагүй, рэгшэдэй сүлөөлхэеэ ерэхэдэ, лагернингаа «эзэдые» тэдэнэр өөһдөө һалгаагаад байгаа бшуу.

Дайнай халуун тамаһаа гаража, амиды бусаһан, буһалгаа хэжэ, шанга тэмсэлдэ зоригжуулһан, Бухенвальдын концлагерьта байһан эрэлхэг хүнүүдтэ, ами наһаяа алдаһан зондо зорюулагдаһан хушөөгэй комплексын дэргэдэ фото-зураг абхуулаа һэмди. Иимэ дайн хэзээдэшье дабтагдаха ёһогүй. Энээн тухай Бухенвальдын хонхонууд үдэр, һүнигүй наяран һануулна, һүрөөтэ дайнай суурян болон сонностоно.

Москвада, бусад түбэй хотонуудта фашис нэгэ хэды бүлэгүүд бии болжо байна гэжэ һаянай газетэнүүдтэ уншанабди, телевиденеэршье шагнаа һэмди. Фашизм дабтагдаха ёһогүй. Тэмэндэ Москвагай Түбэй концертнэ зал соо хас тамгатай бүд гартаа уяһан залуу хүбүүд немец композиторай хүгжэмэй үдэшэдэ, концертын эхилһэн хойно ерээд һуугаа гэжэ түбэй газетэнүүд мэдээсээ һэн. Һүүлэй һүүлдэ зарим газарта Гитлерыешье (илангаяа Германиин нэгэдэнэй һүүлдэ) үргэхөө һанаһан зон бии болонхой. Энэ ехэ буруу.

Түрүүн 1978 ондо би Чехословакишье аяншалгада ошоходоо, 1942 ондо газар дээрэһээ үгы болгогдоһон, үнэнэн тоборог болгогдоһон Лидице гэһэн багахан тосхон (Кладноһоо холо бэшэ) ошожо хараа һэмди. Тэндэ баһал 15 наһанһаа аха зониие, эрэшүүлые бултыень фашистнууд алаад, бэшыень концлагерьнуудта туужа абаашаа ха юм. Тэндэшье табигдаһан дурасхаалта хушөөгэй багахан басаган бүхы зониие эб найрамдалда уряална. Фашизмда хэншье бусаха ёһогүй. Энээн тухай Бухенвальдын хонхонууд мүнөөшье наяран һануулна, тэдэнэй абяан аяар хэлуур соностоно, дайнда эсэргүүсэхые уряална.

Б. ОРБОДОЕВА.

Үнгэрһэн дайнай шэрүүн тэмсэлдэ Ленинградска областиин олон тосхонууд үнэнэн тоборог болгогдоһон юм.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Дурасхаалай хушөөгэй дэргэдэ.
И. БУРМАКИНАЙ фото.

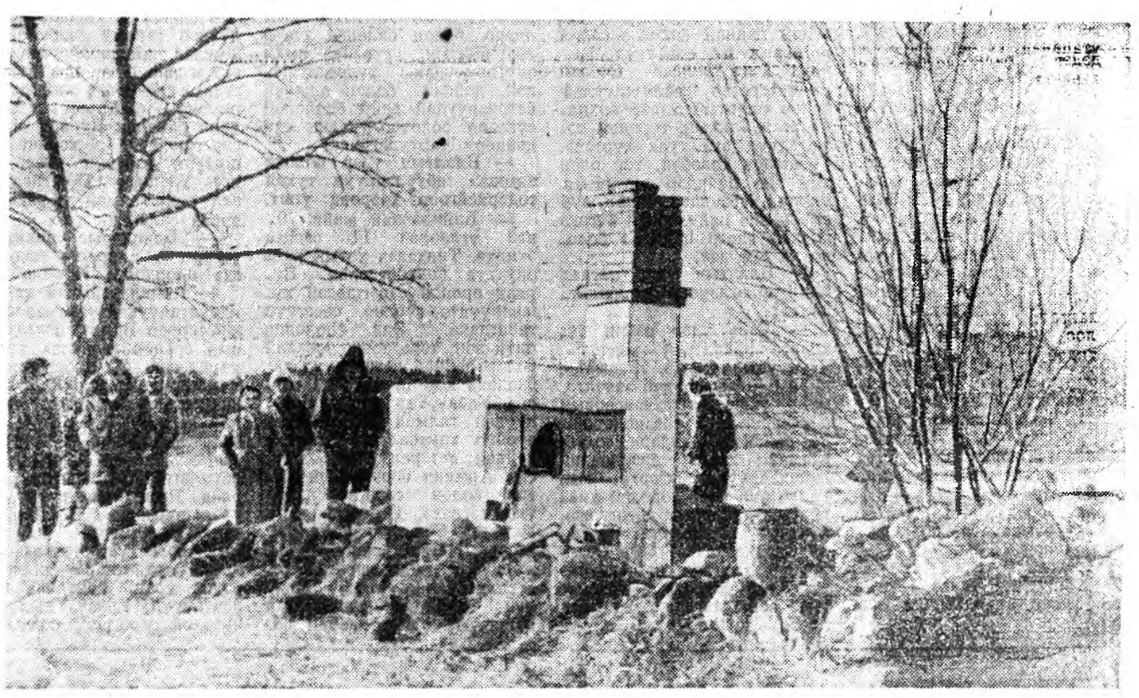

Чимит-Цырен САНЖИЕВ

НАЙРЛАХА ЗОЛТОЙТ

Хонхын абяандал холоһоо жэрьен суурьаатана гү,
Хохидолто үеын мүлиршэгүй соло дуудана гү.
Сагые ахижа, алас үндэр руу аяншалбал, үшөө
Саяран саана тобойнол, домогто нангин Хүшөө.
Угаа танил нэрэнүүд... Урлажа тодо һинлээтэйл.
Урин намдуу агаар... Хоймор тала һэбшээтэйл.
«Эгээлэй хүнүүд, этигэл үршөөн, аюул сарыт...»
Энхэ ерээдүйн үмэнэһөө уряалжа байһандал.
Табхарта табигдаһан табсан дээрэһээ, анхарыт:
Танигдаагүй сэрэгшэ тангариг үргэн хандана!
Тэнсэлгүй шанга, туулган бороодо шэрбүүлэн,
Тэмсэн, «Ура!» хашхаран, унаа һэнта, хиргуулан...
Энэ үеын жаргал эдлэхэ хубитай түрэбшье,
Элинсэг буусаяа эрьен гэшхээгүй, харамтайт.
Гайтайхан үедэ наһаяа гамнангүй үгэбшье,
Гантиг шулуунда гэрэлтэн бадарха габьяатайт,
Таанад шэнги, сэрэгтэ мордоһон эсэгэмни
Талаантүйдөөл, тэндэ үрэбхигдэн үлөө юм...
Шэнхинэн, шуурн, аялга түүрээдэг шүлэгни
Шэмшэрэн байһан шуһан сооһоом түрөө юм.
Омог задарюун һур һүлдэтнай, наран гарахал.
Оройн сагаан одондол хэтэ сагта ялбажа.
Хоридохи зуунай үйлын хорото үхэл тахал
Хожомой үетэндэ мэдүүлһэй гэжэ хүсэнэб!
...Алтан ойгоо тэмдэглэн, найрлаха золтойлта,
Азатай мэндэ үлөөшэд, жагсаалда гарахалта!
Жадата тулалдаан, һүйдхэлтэ хёмороон һүнэг—
Жабхалан түгэлдэр энхэ саг түбндэ түбхинэг!

ТҮРЭҺЭН НЮТАГТАНЬ МҮНХЭЛЖЭ...

Хас тэмдэг туг тай,
Хархис муухай дайсан
Дуулим һайхан орондом
Добтолон оробо гэнтэ.
Улаан тугаа барилһан
Уужам дайдым
аршалагшад
Аюулта дайсантай
тэмсэжэ,
Алдалан унаа
баатарлигаар.
Хэдышье хүсэтэй
дайсадые
Намнажа шадаа
баатарнууд.
Хорото муухай
арьяатадые
Ниислэл хотодонь
хюдаба
Холын газарта унаһан
Хайрата
баатарнуудайгаа дэрыс
Түрэһэн нютагтань
мүнхэлжэ.
Тэмдэг хүшөө болхообо,
Октябрина
ДОНДОКОВА,
Мухар-Шэбэрэй аймагай Хошуун-Үзүүрэй педкомплексын 11-дэхи классай шаби.

УЛААН ТУГАЙ ОРДЕНДО ЗОРЮУЛАГДАҺАН

Дайнай ба ажалай ветеран Б. Ш. Гармаев мүнөө Улаан-Удэ хотодо ажаһуунаа. Ерэхэ жэлдэ 90 хүрэхэеэ байһан үбгэжөөл бэеэр сарюун, ухаан бодолоороо сэлмэг, хүл хүнгэн зандаа ябанал даа. Ие ие болоод Захаамин нютагайнгаа сэнгэлиг сэбэр агаараар амилжа, тэнхээ тамираа һэргээгээд ерэдэг. Хүн гээшэ наһатай болохо бүреэ тоонто руугаа тэгүүлдэг юм байна. Буда Шагдурович энэ жэлдэ Далахай нютагтаа хөөр-гурба дахин ошожо ерээ хаш. «Дашанима аша хүбүүнэйнгээ һайгаар хүнгэн машинаарнь абаашуулжа, асаруулжа байдагби», гэжэ үбгэн ашаяа магтан, ехэл омогорхолтой хүхюун ябана. Болоол даа. Һайн үри хүүгэдтэй байха гээшэ наһатай хүндэ ямар ехэ жаргал гээшэб!

Б. Ш. Гармаев 16 наһатайдаа Захаамининһаа Түнхэн руу эльгээгдэжэ Улаан-Горхон һуурида ажаһуудаг Томилов гэжэ баян хүнеэсэй хүлһэншэнинь болоһон юм. Уданшьегүй тэрэ айлдаа дажаг хүнбүүдтэйнь хани нүхэд болоод, ород үзэг бэшэг заалгажа эхилээ. Томилов хүнеэс буряад хүбүүнэй һүбэлгэн хурса ухаатайе ойлгоод, һуртуулиг оруулһан юм. Тиигэжэ Буда Гармаев Томиловтанай ашаар 7 класс дүүргэхэ аза талаантай байба бшуу.

Бэеэр яһала хүдэржэнэн, ухаан бодолоороо хүмүүжэнэ Буда хүбүүн 1929 ондо Далахайдаа бусажа ерэбэ. Түрүүшээр колхозойнгоо барилгын ажалда ябалсаа, уданшьегүй «Улаан Далахай» колхозойнгоо түрүүлэгшэ болобо. Энэ хүн 30-аад энуудай эгэл хүндэ хүшэр, хардалга хамалгын үеэр колхозой түрүүлэгшын уялда дүүргэжэ ябаа. Тэрэ сагайнь үйлэ хэрэгүүд тухай тодорхойгоор хөөрөө болобол, ехэ юм ааб даа. Тобшохоноор мэдүүлээ һаа, Буда Шагдурович Гармаев нютагайнгаа олохон хүнүүдэй ами наһые абаржа шадаһан юм.

1941 он. Фашис Германи Советскэ Союз руу дайгаар оробо. Арад зомнай Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда ажабайгаа ажалша бэрхэ хүбүүдээ хойно хойноһоо үдэшэжэ эхилээ бэлэй. Захаминай аймагай военкомой захиралтаар Б. Ш. Гармаев сентябрь һарада Далахайн 40 гаран хүбүүдтэй сүг дайнда мордоһон юм. Аймагай райвоенкомадта ерэхэдэнь, бусад нютагуудһаа дуудуулһан 200 гаран хүн дайнда мордохоёо бэлэн болоод байба. Үглөөдэрынь тэдэнние Улаан-Удэ асараад, хасаг морин сэрэгэй 78-дахи дивизиин бүридэлдэ оруулжа, поездоор сэхэ Москва руу ябуулаа.

Фашистнууд октябрь һарада ороноймнай ниислэл хото Москвае эзэмдэн абахаар ехэ добтолго хэхээ бэлдэжэ байгаа. Эндэһээ ошоһон хасаг морин сэрэгэй дивизиин 108-дахи полкдо оруулагдаһан нютагаймнай хүбүүд Москва шадар болоһон шанга тулалдаанда хабаадалсаһан гэжэ мэдэнэбди.

— Октябрийн 8-да Москва хүрэжэ ерэбэбди. Тагнуулшадай 12 хүнһоо бүридэһэн отделениин командираар намайе томилбод. Түрүүшынгээ тагнуулда гараад ябахадаа, 12 хүбүүдээ алдабабди, хоёрнай хүндөөр шархатаа. Тэрэ һуниндөө фашистнуудай миномстно хоёр точко һалгаажа, 20 гаран немецүүдые буудажа унагаабабди. Үглөөгүүр эртэ полкымнай командир амиды бусажа ерэһэн манда хоёр үдэрэй амаралта үгэһэн юм. Амарһанаймнай удаа 10 сэрэгшэдые нэмэжэ үгэбэд. Дахинаа тагнуулда ошоходоо, хоёр хүбүүдээ гээбэбди. —гэжэ Буда Шагдурович дурсан хөөрэнэ.—Октябрийн 20-до немецүүд Москва хото абахын түлөө айхабтар ехэ сохилто хэбэ. Түрүүшын байлдаанда тагнуулшадай отделени 5 танк буудажа һалгаад, дахинаа зуу гаран мотоциклистнуудтэй тэмсэжэ эхилээ. Тиихэдэ бидэнэр 60-аад фашистые үгы хээбди.

Ноябриин 7-ной һайндэрэй урда тээ болоһон байлдаае мартахын аргагүй. Энэ ехэ тулалдаанда 13 тагнуулшадаймнай 5-нинь алуулаа. Би тэдэ нүхэдэйнгөө нюур шарайе мүнөөшье харахадал гэдэгби. Ехэл һайн, бэрхэ, эрэлхэг зоригтой хүбүүд һэн. Ноябрь һара соо 40 гаран градус хүйтэн боложо, хоёр нүхэднай тагнуулда хүлдэжэ үхэнэн юм.

Москва Улаан талмай дээрэ ноябриин 7-ной парадта хабаадалсаад, тэрэ үдэшэндөө баруулжаа 30-аад километрэй зай гаталжа, саашаа дайгаа үргэлжэлүүлһээр Тулаа хото хүрэһэн байнабди. Тэрэ город шадар шархатажа, госпитальдо 4 һара тухай аргалуулаад, нэгэдэхи группын инвалид болоод, гэртээ бусажа ерээ һэм.—гэжэ Б. Ш. Гармаев хөөрэбэ.

Буда Шагдурович Тула хото шадар болоһон байлдаанай һүүлээр Улаан Тугай орденоор шагнагдахаар зууршалагдаһан юм. Теэд ветеран мүнөө болотор тэрэ орденоо абаагүй.

— Тула хотодо дүтэлөөд, нэгэ хэды хүн тагнуулда гарабабди. Ябажа ябатараа нэгэмнай гэнтэ маанадаа гараараа зангаг байлгажархиба. Ай, бурхан, харан гэһээмнай баруун тээмнай жалгын захада немец 100 гаран танк байжа байба. Мүлхин һагад гэдэргээ суурихыемнай немецүүд обборжорхёо. Яахыншье арагүй. «Эндээ алуулаа юм байнабди» гэжэ һанаа һэм. Юрэдөө, тэндэһээ яажа мультарһанаа мүнөөшье гайхадагби. Рязанцев, Матвеев, Витя Сергеев, Юрий Афанасьев гэгшэдэй тэрьедэжэ үрдеэгүй, тэндээ алуулаа. Тиихэдэ ехээр шархатаа һэм. Нүхэдни намаяа арай шамай шэрэжэ полкдоо асараад, резервдэ байһан фашистнуудай танкнууд тухай командиртаа дуулгаһан юм,—гэжэ ветеран хөөрөөгөө үргэлжэлүүлбэ.

Дайнай бүх ажалай ветеран Б. Ш. Гармаевай энгэрые Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай I шатын орден, «Шэн зоригой түлөө», «Москва хамгаалһанай түлөө» медальнууд шэмэглэдэг. Буда Шагдуровичые Илалтын 50 жэлээр амаршалаад, элүүр энхэ ябахыень үреэе.

Г. ЗАНАЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: дайнай ба ажалай ветеран Б. Ш. Гармаев.

ОНЬҺОН ҮГЭНҮҮД

Ажал хэжэ, эрэ болодог,
Арыс дабажа, хүлэг
болодог.

Ажал хэһэн хүнэй
Амбаар дүүрэн.

Ажалай зэргээр
Алдар соло.

Ажал жаргал хоёр—
Аха дүү хоёр.

Ажалша хүн
Арад зондоо хүндэтэй.

Хүдэлмэришэ хүн
Хүн зондоо туһатай.

Ажалда дуратай хүн
Алтанһаа үнэтэй.

Ажал хэһэн—
Аманда тоһон.

Ажалгүй һууһан—
Алгада хооһон.

Ажалда альгаа холгообол,
Арад зондоо хүндэтэй.

Ажалда атаржаха,
Хүдэлмэридэ хүдэржэхэ.

Ажал эрдэм хоёр
Аха дүү хоёр.

Ургасын ехэ ажалһаа
Ухаанай ехэ эрдэмһээ.

Эрдэм бэлиг—
Эбдэршэгүй хүсэн.

Эрдэмһээ үлүү
Эрдэни үгы.

Эрдэмэй дээдэ—ном,
Эрхимэй дээдэ—эб.

Бусалһанһаа ама хүрэ,
Бууралһаа үгэ дуула.

Дайнай үеын ушаралта ябадалнууд

ГАЙХАМААР ЛЭ БАЙНА

ЭСЭГЭ ОРОНОО хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэнһээр азар 50 жэл үнгэрхэнь. Бидэ энэ аюулта дайн тухай ехэншэгынь ном сооһоол мэдэжэ ябаһабди. Жэшээнь, Ц. Жимбиевэй «Гал могой жэл» роман соо тэрэнэй гол герой Батажаб нигэжэ хэлэнэ: «Дайн» гэжэ ямар юумэн гээшэб? Энээхэн богони үгэ соо хэды ехэ зоболон багганаб? Хэды мянган зон хахасанаб, үншэрнэб, үхэнэб гэжэ хара буунаб». Нээрээшье, энээхэн заахан хүбүүнэй сэдьхэлдэ тэрэ үедэ хэды аюултайгаар дайн харагданаб?!

Харин тэрэ үеын уран зохёолшо Ж. Тумунов Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай түрүүшын үедэ хабаадаһан байна. Тиигээд тухайнь Цэдэн Галсанов «Зүрхэнэй дурасхаал» гэжэ номой «Бүргэд далитай Жамсо» гэһэн статья соогоо нигэжэ бэшээ: «Дайн! Энэ охорхон эгсэ үгэ зохёолшо Жамсо Тумуновай ой ухаан, ойуун сэдьхэлдэ шандаһаяа шангала, хабаяа харуула гэһэн уряа-захиралта мэтэ хадуугдаа».

Нээрээшье, миниий мүнөө энэ Агууехэ Илалтын 50 жэлдэ бэлдэжэ, дайнай ветерануудтай хөөрэлдэхэдэ, ямаршье аюултай харгыгаар ябажа, энэ Илалта түйлагдааб гэжэ элирнэ. Би энэ баатаршалга тухайнь бэшэхэеэшье һананагүйб, харин мүнөө байһан ветерануудай өөрынгөө сэдьхэлэй гүнзэгы өөрто хадагалжа, мүнөө хөөрэхэдэнь, үльгэр домог шэнги болошоһон ушаралнууд тухайнь өөһэдөөнь дуулаһаяа бэшэхэ дурам хүрэнэ. Юундэб гэхэдэ, энэнь, миниий һанахада, домог шэнги байна.

Домогууд соо үнэхөөр ябаһан хүнүүд болон тэдээнтэй холбооотой үйлэ хэрэгүүд тухай хэлэгдэнэ. Жэшээнь, манай нютагай дайнай ветеран Бадмацыренов Бальжир Балсанович 1942 ондо дайнда ошоо. 1945 он болотор фронт дээрээ дайлалдажа ябаа. Дайнда ошохо болоходонь, эсэгэнь ламада хүбүүнэйнгээ аюулта дайнда һайн ябаад ерэхынь тулада үзүүлээд, тэрэ абадань 3 жаахан шабар бурхан (2 сагаанай зэргэ) үгөө һэн. Тиихэдэнь эсэгэнь өөрынгөө сүүмхэ соо хэжэ, хүбүүндээ үгэбэ. Хэрбээ аргагүй сагай болоо һаа, эдижэрхёорой гэжэ захяа һэн.

Фронтовик нигэжэ хөөрэнэ: «Би фронтдо мотоциклаар нюуса байһан бэшэгүудые штаб хүрэтэр зөөгшэ һэм. Эгээл аюултай Сапун хадые абалгада хабаадааб. Тэндэ мотоциклаар ябахадамни сэб сэхэ урда-һааш һомон улаан гал ерэхэ, энэл намайе һалгаахань гэхэдэшни, урдашни гү, али хойношни унашаха. Таба һурэдэгэй һомонууд шуугяжал байха. Нэгэниишьше намайе дайраагүй. Харин Курска дүхэриг дээрэ аюултай будалдаанай болжо байхада, одоол һалахам гэжэ һанаад, тэдэ гурбан бурхадаа залгижархёо һэм. Энэ тулалдаанда нимэ юумэн болоһон юм. Миниий нюуса удхатай бэшэг штаб абаашахадамни, колясқа соомни немецкэ генералые һуулгажа табиба. Тэрэ гал соо арай гэжэ штабтаа ерээд, генералаа тушааха гэхэдэмни, тэрэ дайлалдаан соо тэрэнэймни тархи таһаршаһан байба. Харин бинь ялагаашьегүйб. Нимэ олон элдэбэн ушаралнууд болоһон юм. Тиигээд абымни үгэһэн гурбан бурхан абараал хаям гэжэ мүнөөшье хүрэтэрөө һанадаби. Энэ 4 жэл соо дайнай улаан гал соо ябаад, нэгэшье шархагүй бусаа һэм. Дайнай һүүлдэшье бүхы наһараа жолоошон ябаад. Тиихэдээ нэгэшье аюул осолдо ороогүйб». Бальжир абгай ехэ наадааша, хүхюун хүн. Тиигээд энеэжэ байгаад, «мүнөөшье миниий досоо тэрэ бурхадынь байна. Вишни ямаршье муу юумэндэ орохогүйб», гэжэ хэлэдэг. Миниий һанахада, энэ ямар гоё домог гээшэб гэжэ бодоноб. Гайхамаар лэ байна даа.

ҮЛЗЫТЭ ОБООГОЙ ШЭДИТЭ ШУЛУУНУУД

Нютагтамнай яһала олон ветерануд бии ха юм даа. Тэдэнэй тоодо 5 үхибүүдэй эсэгэ Гармаев Добшон Цыденович оролсоно. Баһал 1942 ондо дайнда мордоһон намтартай. Баруун фронтдо Украиные, Молдавие, Румыние, Болгарие, Венгрие, Австрие абалсаһан габьяатай. Дайнайнь харгы Альпын хаданнуудта түгэсөө.

Баһал дайнда ошохо болоходонь, эжынь хүбүүгээ Үлзытэ обоодо абаашажа, Бадма үбгэжөөлдэ (нютагай) сэржэм үргүүлээ һэн. Тэндээ 3 дахин гороо хээ, тэндэһээ гурбан шулуу үгөөдэ шулуунууд шамайе аршалха гэжэ хэлээ һэн. «Тэдэниие саарһанда ороогоод, портмоне соогоо хээд, үмдэнэйнгөөшье, самсынгаашье хармаанууудта ээлжээгээр хэжэ, һалангүй ябагша һэм гэжэ тэрэ хөөрэнэ.

«Нэгэ иимэ һонин үшар болоо, 1943 оной январиин 28-да Венгриин Секешфехервар хотые добтолон абажа эхилбэ. Бидэ сухариһаар Оша гэжэ тосхондо хүрэбэбди. Эндэ миниие Гудериналай дивизи хүреэлбэ. Араталадамнай Раб мүрэн урдана. Зариманай тамаржа гараха һанаатай, үһан руу ороно.

Тойроод, гансал һомонууд һиннана. Аргагүй олон хүн алуулба. Бидэ үсөө үсөө ноорөө тэрьедэбэбди. Намтай миниий Даниил ябаа. Одоол хүреэлгэнһээ гараабди гэхэдээ, сэзжэдэмни ехэ үбшэнтэй байба. Нүхэртөө харуулхадамни, томо гаршын һомоной хуби (осколок) шаагдагшоод байба. «Абаад халыш!» — гэхэдэ мни, нүхэрни зүрхэлбэгүй, өөрөө абаад тэрээнээ шэдэжэрхибэб. Холо ябангүй тушаадам үбдэжэ эхилбэ. Харахадамни портмоне, мни соорхой, шулуунууд оройһон саарһамни хаханаа һалашанхай, шулуунууд бүтаршаһан байба. Һомон шулуем сохёод, бэедэм хүрөөгүй байгаа һэн.

Тиихэдэнь шулуунуудта таалажа, дахин шэнэ саанда орёогоод, портмоне соогоо хээ һэм. Иимэ газараар дайлалдажа, шархатангүй ерээ һэм. Энэ 3 шулуумни абарһан байна гэжэ һанадагби.

Энэ түлалдаанда ороогоо урда һүни иимэ зүүдэ харагдаһан байгааб: 3 бурхатэй тэмээн дээрэ һуугаад, унахаяа һанаха хум. Ушахагүй гэжэ бүхэнһөөнь гаргаад, бэришоод, яашье табиһагүй Хожомынь ойлгоходомни, Үлзытынгээ ороёо (3 сагай, той) зүүдэндээ ошоо хабаа. Ингэжэ обоото хадамни, майгаа үхэлһөө абарһан байна гэжэ һанадагби.

Гэртээ ерэхэдэнни, тэрэ шулуунуудыемни эжынь бурханайнгаа урда табиһэн юм».

С. ГЕНИНОВА,
Хошуун-Үзүүрэй һургуулийн 9-дэхи классай һурагша,
Мухар-Шэбэрэй аймаг.

Байгал шадарай нютагуудта

ДАЙНАЙ ҮЕЫН АЖАЛША ЭХЭНЭР

1903 ондо Пильжит Цыренова Агын округой Мойтын районой Нурын-Будам гэжэ нютагта Цырен байһанай бүлэдэ түрөө. Мүнөө 92 наһатай болонхой. 1917 оной Октябриин революциин болоходо, 14 наһатай байгаа.

1920 ондо граждан дайнай болоходо, 17 наһа гүйсэһэн, гэрэ сагһаа хойшо манай гүрэн соо болоһон хубилалтуудые, һэлгэлтэнүүдые бултыень харахан ба үзэһэн эхэнэр байна.

Хамтын ажалай байгуулагахада, эгээл түрүүн 1931 онһо хамтын ажалда орожо, хамтын ажалай элдэб хүдэлмэридэ хабаадалсажа байтараа, тэрэ үедэ хүүгэдтэй боложо, тэдэнээ һургаха, хүмүүжүүлхэ хүсэлтэй болоһон байгаа.

Болот Базаров хани нүхэрынь колхозой түрүүлэгшээр ажаллажа, амгалан тайбан айлайхи һуужа байтарнь, хани нүхэрыень «совет засагта эсэргүү ангиин дайсан» гэжэ нэрлээд, 1937 ондо заралгада ябуулһан юм. Тиин нөөргөө бусажа ерээгүй һэн. 1958 ондо анханайнь нэрэ бусаагдажа, нэрэнь сагааруулагдаһан байна.

Пильжит Цыренова—дурбэн хүүгэдтэй нүхэрһөө үлөөд, элдэб юумэ туйлаһан, хашалан ба зоболондо хүртэһэн юм. Иимэ байдалда дайрагдаад байхадаа, дурбэн хүүгэдые гансаараа һургаха ба хүмүүжүүлхэ арга гүй боложо, хоёр хүбүүдээ хүндэ үгөө.

Хоёр басагдтаяа үлөөд, хэды хүндэ хүшэр байдалтай байгаашье һаа, колхозэйнгоо ажалда үдэр, һүниие мэдэнгүйгөөр хүдэлжэ, хоёр басагдаа һургажа, мэргэжэлтэйнүүд болгожо, хүл дээрэнь гаргажа табиһан байна.

Ехэ басаганиинь Эрхүү хотын докторнуудые бэлдэхэ һургуулида һуража, уушханай ханяада аргалдаг врачай мэргэжэлтэй болоод, нютагаа ошожо ажаллаһан, бага басаганиинь Улаан-Удэ хотын Д. Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай гүрэнэй институдта һуража, ород хэлэ, литература һургуулида зааха багша болоо һэн.

1941 онһоо 1945 он хүрэтэр Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үргэлжэлһэн үедэ, мүн 1939 онһоо 1947 он хүрэтэр Пильжит Цыренова Сагаан-Уулын Кировэй нэрэмжэтэ колхоздо һу һаалиин фермые даагшаар хүдэлхэдөө, дүрбэн һаалишадтай, өөрөөшье тэдээнтээ адлихан фермынгээ ажалда хабаадалсадаг, мал харадаг, үнеэшье һаадаг байһан байна. Һаалишан бүхэн 20 үнеэ даажа абаад, тэдэнээ харуулһалдаг, үнеэн бүриһөө 10 ба зарим үнеэнһөө 12 литр хүрэтэр һу һаажа, гүрэндэ тушаадаг байгаа.

Район соогоо түрүү зэргэдэ ябадаг байһан хадаа дээдэ зургаануудай зүгһөө Хүндэлэлэй грамотада ба шан бэлэгүүдтэ хүртэдэг һэн. Ажалайнгаа бүтээсэ дээшэлүүлэн ябуулжа байтарнь, 1941 ондо манай орондо немец фашистнууд добтолон орожо, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилжэ, эрэшүүл сэрэгэй албанда татагдажа, дайсантай тэмсэхээ фронт ябуулагдаа бэлэй.

Тиин колхоздоо үлэһэн үбгэд, хүгшэд, эхэнэрнүүд бүхы колхозой ажалые дүүргэхэ ёһотой болоһон уйдхар гашуудалтай саг ерээ һэн. Фермынгээ ажалые бултыень һаалишад өөһдөө дүүргэхэ ёһотой байгаа. Ажалдаа һайнаар хандажа, һу ехээр һаажа, гүрэндөө тушааха баатай болоо бэлэй.

Фермые даагша Пильжит Цыренова һаалишадайнгаа дүүргэхэ ажалыень хубаарилан, ээлжээгээр нэгэ һаалишан фермэ дээрээ үлэжэ, бүхы үнеэдые ба тугалнуудые эдеэлүүлхэ, уһалха, хашаа соохи шабааһыень түүхэ, мори шаргаар гаргажа, тусгаар газарта хаяад, хатаһан хойнонь хохир болгон обоолхые хараалан тараараа, малдаа дулаан хэбтэри болгон адхаха.

Мүн үдэртөө тугалнуудые бэлшээридэ гаргажа адуулха уялгатай байдаг байгаа.

Бэшэниинь фермэһээ нилээн холохон байһан һуринүүдые задалжа, үбһэ, үбэлдөө хэрэглэгдэхэ түлеэ бэлдэжэ, морёор тэрэнээ шэрэжэ асарха, дулаан болохо тээшэ малай хашаа соохи шэбхэ малтажа, газаашаньгаргажа хаядаг, шабааһаяа тараан нюдэжэ, хохироо обоолдот, зундаа үбһэ хуряалгада ээлжээгээр хабаадалсан, малайнгаа үбэлдөө эдихэ хоолые бэлдэлсэдэг, ажал хэхын хажуугаар һуниндөө унтангүй һуужа, дулаан бээлэй ба оймһо оёжо, фронтдо ябагшадтаа эльгээдэг һэн.

Тиигэжэ гэрэй ажал, хүүгэдээ эдеэлүүлхэ, һургаха ба хүмүүжүүлхэ сүлөөтэй саг оллодоггүй байһан юм.

Үдэрэйнгөө хэхэ ажалые түргэн дүүргэхын түлөө үглөөнэй 4 сагта малдаа гаража, үнеэдээ һаадаг, үнеэдтээ тугалыень хүхүүлэн эбилгэжэ һаадаг байһан хадань үнеэ һаалганда саг ехээр ошодог байгаа.

Үбэлэй сагта малай фермэ колхозой түбһөө ехэ холо байдаг дээрэһээ һуеэ суглуулжа бүлөөд, тоһон болгожо гүрэндэ тушаадаг, тэрэ үедэ талхан ехэ хомор, эдихэ хилээмэнэй байдагүй дээрэһээнь бүлэһэн үйлгэдэнэеэ байлгажа үдхэрүүлээд, тэрэнээ аарса болгожо, бажуужа хатаагаад, айһан болгожо эдеэд, ажалдаа ябадаг һэн.

Намартаа, таряа хуряалгын һүүлээр колхозой ажалта үдэртэ багаханаар орооһо хубаажа үгэхэдэнь, тэрэнээ гар тээрмэдэ татажа талхан болгоод, шаанги барижа эдидэг байһан тухайгаа хөөрэнэ. Тэрэ үеын хүндэ хүшэр сагта үнеэн буриһөө эрхэ бэшэ үдэрэй 12 литрһээ доошо бэшэ, дээшээ һу һаажа, гүрэндөө тушааха уялга һаалишан бүхэн абажа, уялгаяа заатагүй дүүргэхые хүсэдэг һэн.

Фронтдо дайлалдажа ябаһан нүхэдтөө, Илалта туйлахыень хүсэн, туһалха хүсэлэнтэй ябадаг байһанаа, фермые даагша Пильжит Цыренова дурдан хэлэнэ.

1941—1945 онуудай Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ ажалдаа амжалтануудые туйлаһанайнь түлөө Пильжит Цыреновада ба сугтаа хүдэлһэн һаалишадтань 1946 ондо үнэн сэхээр ажаллаһанайнь түлөө үнэмшэлгэнүүд, медальнууд барюулагдаһан байна.

Ехэ басаганайнгаа институт дүүргэжэ ерэһэнэйнь һүүлээр, Пильжит Цыренова 1947—1948 онуудта һургуулиин интернадта хүүгэдэй эдеэ хоол бэлдэгшээр ажаллаһан, 1949 онһоо наһанайнгаа амаралтада гаратараа, ехэ басаганайнгаа ажаллажа байһан уушханай ханяада аргалдаг санаторидо адуунай һүөөр сэгээ (кумыс) гаргаха ажалда хүдэлһэн байна. Мүнөө ута наһатай болонхой. Бага басагандаа, хүрьгэндөө үргүүлжэ, эдүүр энхэ ажаһуудаг юм.

Н. НАНЗАТОВ,
хүдөө бэшэгшэ.

АГУУ ИЛАЛТАДА ЗОРЮУЛАН...

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай манай арадай илалтаар түгэсэһөөр тэбхэр 50 жэлэй ойдо зорюулан, ямар хэмжээ ябуулганууд үнгэргэдэхэ тухай манай корреспондент Д. БАЛЬЖИНИМАЕВ Улаан-Удэ хотын захиргаанай соёлой таһагые даагша В. Ш. ЦЫРЕНОВАТАЙ хөөрэлдэһэн байна. Тэрэ хөөрэлдөөниинь доро толилогдоно.

— Валентина Шагжиевна, Илалтын һайндэртэ зорюулжа, соёлой таһаг ямар хүдэлмэри хэһэн байна гээшэб, ямар хэмжээ ябуулганууд мүнөө үедэ үнгэргэгдөөд байнаб?

— Энэ һайндэртэ зорюулжа, хотымнай соёлой бүхы худэлмэрилэгшэд, соёлой байшангууд тон ехэ хүдэлмэри ябуулаа. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан ветерануудта зорюулагдажа, хотымнай район бүхэндэ һайндэрэй олон тоото үдэшэнүүд үнгэргэгдөөд байна. Жэшээнь, тиимэ һайндэрнүүд Солдатска, Соколовскийнуудта, Серовой нэрэмжэтэ соёлой байшанда, мяха-консервын комбинадта, локомотив-вагон заһабарилгын заводто, авиационно заводто, шэлэй заводто боложо үнгэрөө. Мүн Илалтын һайндэртэ зорюулагдан, городой гурбан районой ажалшадай һайндэрэй суглаанууд буряад, ород драмын театрнуудта, багшанарай колледжто болоһон байна.

— Эдэ бүгдэ хэмжээ ябуулганууд гансал соёлой таһаг эмхидхэнэ гээшэгүү?

— Үгы ааб даа. Манда нэн түрүүн Улаан-Удэ хотын захиргаан, республикын, городой дайнай болон ажалай ветерануудай советүүд, Буряад Республикын Соёлой министерство, залуушулай болон спортын хэрэг эрхилхэ республикын, городой комитедүүд ехэ туһа хүргэнэ. Тобшолон хэлэбэл, тон олон хүн энэ һайндэр үнгэргэхэ хэрэгтэ хабаадана. Ушар юуб гэбэл, энэ һайндэрнай бүгэдэ арадай ёһото һайндэр болоно ха юм даа.

— Илалтын үдэр хагаад һайндэрлэгдэхөөр хараалагданаб?

— Тэрэ үдэр район бүхэндэ һайндэрэй митингнүүд үнгэргэгдэхэ. Жэшээнь, майн 8—9-дэ шэлэй заводто, майн 9-дэ мяха-консервын комбинадта, Железнодорожно районой Алдар солын талмай дээрэ ажалшадай һайндэрнүүд үнгэрхэ юм. Гадна энэ үдэр городой амаралгын паркнууд нээгдэжэ, концерт нааданууд, зугаа дуунууд зэдэлхэ. Мүн Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дүүрэһээр 50 жэлэй ойдо зорюулагдажа, спортын элдэб зүйлнүүдээр залуушуулай мүрысөөн «Спартак» стадион дээрэ майн 6-най 12 сагһаа, хүнгэн атледүүдэй Советскэ Союзай Герой В. Б. Борсоевой дурасхаалда зорюулагдаһан урилдаан майн 8-да Советүүдэй талмай дээрэ 10 сагһаа үнгэргэгдэхэ юм. Гадна тэрэл үдэр, тодорхойлбол, майн 8-най 15 сагһаа Буряадай оперо болон баледэй театр соо нинтын, гүрэнэй эмхи зүргаануудай түлөөлэгшэдэй, дайнай болон ажалай ветерануудай баяр ёһололой суглаан болохо, удаань ехэ концерт харуулагдаха.

— Илалтын үдэр болохо хэмжээ ябуулганууд тухай тодорхойгоор хөөрөөд үгыт.

— Һайндэрнай майн 9-нэй үглөөнэй 11 сагһаа эхилхэ. Тиихэдээ хотын районуудта бодхоогдоһон Буряад ороной сэрэгшэдэй хушөөнүүдэ гүрлөө сэсэгүүд табигдаха. Энэ ёһололдо олон зон, тэрэ тоодо ажалай болон дайнай ветерануд хабаадаха юм. Мүн лэ 11 сагһаа Улаан-Удэ хотын Советүүдэй талмай дээрэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветерануудай, Россин Армиин сэрэгшэдэй митинг болон сэрэгэй парад үнгэргэгдэхэ. 12 сагһаа мүн лэ баһа Советүүдэй талмай дээрэ «Дайгаар соробхилһон жэлнүүд» гэжэ нэрэтэй театрализованно харалга, олон хүн зоной хабаадалгатай һайндэрэй зугаа наадан болохо юм. Илалтын гудамжын «Танк» гэжэ мемориал доро «Дурасхаалай номые» хэтэ мүнхэдэнь хадагалха ёһолол болохоор хараалагдана. Гадна городой амаралгын сэсэрлигүүдтэ Илалтын ойдо зорюулагдаһан аллейнүүдые һэргээжэ, модо һуулгаха байна.

Үдэшын 9 сагһаа Советүүдэй талмай дээрэ залуушуулай һайндэрэй үдэшэ үнгэргэгдэхэ, гадна Илалтын гудамжада Эсэгэ ороноо хамгаалжа, баатарай үхэлөөр наһа барааһан Буряад ороной сэрэгшэдтэ зорюулагдажа, шубуун дэнгүүд носоогдохо юм. Үдэшын 11 сагһаа Советүүдэй талмай дээрэ һайндэрэй салют болохо.

— Һайндэрые эрхнмээр үнгэргэхэ хэрэгтэ хэд тон ехэ оролдолгэ гарганаб?

— Һайндэрэймнай хэмжээ ябуулгануудай ахамад режиссероор Буряад Республикын соёлой габьяата худэлмэрилэгшэ С. Добрынин тодорхойлоно. Мүн Россин искусствын габьяата ажал ябуулагша Б. Ким, Буряад Республикын искусствын габьяата ажал ябуулагша Д. Ипатов, Буряад Республикын габьяата уран зураача Б. Доржиев ехэ худэлмэри ябуулна. Һайндэрые үнгэргэлгэдэ мэдээжэ артистнар болон городой уран һайханай коллективүүд, Улаан-Удын гарнизоной сэрэгшэд хабаадаха.

ВЕТЕРАНАЙ ДУРАСХААЛДА

Нааданда 8 команда — Улаан-Удын, Захааминай, Сэлэнгын, Хэжэнгын аймагуудай шатаршад хабаадажа, түрүү һуурида гарахын түлөө шангахан тулалдаа хэбэ.

Үнгэрэгшэ жэлэй май һаада үнгэргэгдэһэн наадандаа Улаан-Удын, Захааминай, Хэжэнгын, Түнхэнэй аймагуудһаа 12 команда хабаадаһан юм.

Хэдэн үдэрэй туршада үргэлжэлһэн уулзалгануудай үүн таргахада, 14,5 очко абаһан Хэжэнгын аймагай өбгэй эетэй команда (тренер Цымпил Балданов) түрүү һуури эзэлээ. Удаадахи һуурие Улаан-Удын хүүгэдэй спортын 8-дахи һургуулиин (тренер А. Ю. Митупов), Новоселенгинскын (тренер В. Б. Галсанов), Сэлэнгын аймагай Ацуула тосхоной (тренер А. Д. Буяктуев), Захааминай аймагай командануудэзэлээ.

Хубиин мүрысөөндэ дүрбэдэхи хюлгэ дээрэ наадаһан Улаан-Удын 3-дахи һургуулиин һурагша Оюна Малханова абажа боломоор 5-һаа 5 очко абажа, эрхим дүн харуулаа. Ацуулын һургуулиин һурагша Баяр Буянтуев нэгэдэхи хюлгэ дээрэ наадагшадай дундаһаа шалгараа. Хоёрдохи, гурбадахи үюлгэ дээрэһээ Хэжэнгын аймагай Максим Одоев, Баяр Доржиев гэгшэд эрхим дүн харуулжа, түрүүлжэ тараа.

Мүрысөөндэ эрхимлэһэн командада, шатаршадта диплом, мүнгэн шангууд барюулагдаа.

Т. ЛАМБАЕВ.

«ФРАНЦИ ГҮРЭНИИЕ ХЭР МЭДЭХЭБТА?»

«Франци гүрэниие хэр мэдэнэбибди?» гэһэн темээр байгша оной март һарада нэн түрүүн республикын аймагуудта, һүүлээрнь республиканска конкурс үнгэрһэн байна. Кабанскын аймагай Байгал-Худариин дунда һүргуулиин республиканска конкурсдо шалгарһан һурагшад Матрена Загинаева Светлана Гашова хоёр хабарай амаралтын үедэ Москва хотодо үнгэрһэн Бүхэроссин конкурсдо амжалтатайгаар хабаадаа. Матрёна Загинаева эрхим арбанай тоодо ороһон байна.

Энэ конкурсдо Россин 45 хото городуудһаа болон багахан һуурининуудһаа бүхыдөө 120 һурагшад хабаадаһан байха юм. Конкурсдо хабаадагшад Франци гүрэн, энэ арадай соёл, түүхэ тухай мэдэсээ, хэр һайнаар хөөрэлдэдэгөө жюрин урда харуулаа.

Конкурсантнууд элдэб викторинануудта болон бусад ябуулганууда эдэбхитэйгээр хабаадаһан байха юм.

Республикада үнгэрэһэн энэ конкурсые республикын Эрдэм һуралсалай министерство эмхидхээ. Тинхэдэ Бүхэроссин конкурсые Франци гүрэнэй нүхэдэй эблэл үнгэргэһэн байна.

Ц. ШОЙЖИНИМАЕВ.

ЯБАГААР ЯБАХА ГЭЭГҮЙ ҺАА...

Хэшээлнүүдэйнгээ һүүлээр нүхэдөөрөө хамта автобусой бүүдал тээшэ алхалалдабди. Тэндэһээ ондоо ондоо тээшээ таража, би гансаараа гурбадахи номерэй автобус хүлеэн зогсобоб. Автобус хүлеэһэн зон олон. Ерэһээриг арбан минута үнгэрбэ. Ямар удаан болоно гээшэб? Тойроод байһан хүнүүд баһал һачаата болоно хэбэртэй.

Хахад час үнгэрбэ. Одоол нэгэ автобус ерэбэ хэбэртэй. Хүнүүд шоргоолжонууд мэтэ үрдилдэн байжа, автобус руу ороно. Арайхан гэжэ хойто үүдээрнь түлхисэлдэн оробоб. Автобусой даб гэхэдэ, һуужа шадаагүй үшөө олон хүн үлэшэбэ.

Манай Улаан-Удэдэ иимэ ушарнууд үдэрэй юрын лэ үзэгдэл болоо ха. Хүн гайхахаяашье болёо хэбэртэйгша. «Автобусууд юундэ иимэ муугаар ябана гээшэб?» —энэ асуудалаар һанамжаяа хэлэхыень билет шалгадаг Т. П. Петровада хандабаб.

— Кондуктораар ажаллаһаар үнихэнэйб. Билет шалгашадай ажал, мүн салин хүлһэн хотын автотранспортын аша туһые хүн зоной хэрэглэһэнһээ дулдыдана. Автобусоор хододоо олон хүн ябадаг гэжэ тэмдэглэлтэй. Билет шалгагша бүхэн үдэрэйнгөө түсэб дүүргэхэ гэжэ оролдодог.

— Минии харахада, заримашуул мүнгэ түлэнэгүй хэбэртэй. Үдэрэй туршада иимэ ушарнууд олон дайралдана гү?

— Олонхи хүнүүд билет абаха мүнгэтэй ябадаг. Оройдоо мүнгэгүй хүнүүд баһал олон дайралдадаг лэ даа. Ехэнхидээ эдэмнэй ажал хэдэггүй зон, залуушуул.

Билет шалгагшад хэрэлдээдшье абадаг, заримдаа автобусһоо түлхижэ гарга-дагшье гээшэ ааб даа. Залуу хүн хадаа үнэхөөрөө мүнгэгүй хүнүүдые ойлгохо гэжэ оролдодогби. Һүүлдэнь түлүүжэг гээд, досоогоо һанахаш. Минии һанахада, автобусой билет нэгэ бага үнэтэй ха.

— Һүүлэй үедэ автобусуд муугаар ябана. Энэ ямар шалтагаанһаа болоно гээшэб?

— Улаан-Удын автотранспортна предприятинуудай олонхи автобусууд эбдэрэнхэй, мүнөө заһабарилагдажа байна. Автобусуудай запас хэрэгсэлнүүдые абаха мүнгэн дуталдана. Энэ автобус соо ябаһанайнгаа түлөө үүн зоной түлөөһэнһөө мүнгэн зөөри дулдыдана бшуу. Пассажирнуудай мүнгэеэ ходоо түлэдэг һаань, автобусуудшье һайн ябаха жэшээтэй.

Энэ юрын лэ билет шалгагшын һанамжа. Билет шалгагшын һанамжа зарим тэды зүб лэ ха гэжэ һанагдана. Харин энэ асуудалаар автотранспортна предприятинуудай хүтэлбэрилэгшэд юун гэхэ байгаа юм. Гэбэшье ябагаар ябахагүй гэбэл, автобусой 300 түхэригыень түлөөд лэ ябая!

Э. НИКОЛАЕВ,
БГПИ-гэй буряад хэлэ, бэшэгэй факультедэй 2-дохи курсын оюутан.

1995 ОН ХАДАА Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадаһан Социалис Ажалай Герой, Буряадай арадай уран зохёолшо, Россин Федерациин һургуулиин габьяата багша Цокто Номтоевич Номтоевто дабхар ойн баярта жэл болоно. Ц. Н. Номтоев апрель соо 85-тай болоо, харин май соо Агууехэ Илалтын 50 жэл гүйсэхэ.

Цокто Номтоевичой намтар гайхалтай һонин, тон баян. Гэхэ зуура шэнэ Буряад ороние байгуулһан, һургуули нээһэн, үзэг бэшэг мэдэхэгүй ябадалые усадхаһан, хүдөө ажахые хүгжөөһэн, завод, фабрика барилсаһан, Эхэ ороноо аршалалсаһан хүнүүдэй хүби заяантай адлирхуу юм.

Цокто Номтоев 1910 оной апрелиин 13-да Хэжэнгын аймагай Хөөрхэ нютагта төрөһэн юм. Хүбүүнэй хүхэ нарайгаар үншэрөөд байхада, эсэгынь дүү Номто Гармаев үргэжэ абаад, нэрэдээ оруулаа. Номто гээшэ дунда шадалтай байгаа. Тиимэһээ хүбүүн багаһаа ажалда дүршэһэн юм. Эсэгэнь хүбүүгээ монгол бэшэгтэ һургаа.

1924 ондо аймагай комитедэй шиидхэбэрээр Хэжэнгын дасан шадар һургуули нээгдэһэн байгаа. Хүбүүнэйнгээ һураха дуратайе мэдэхэдээ, эсэгэнь Цоктые һургуулида эльгээбэ. Хүбүүн ехэ дуратайгаар һурадаг һэн.

Хожомынь Хори ошожо, таряашан-залуушуулай һургуулида нураа. Энэ һургуулиин багша Иннокентий Григорьевич Дадуев Цокто хүбүүнэй саашанхи хуби заяанда ехэ нүлөө үзүүлһэн байна. И. Г. Дадуев хадаа бэрхэ багша, олон юумэ мэдэхэ, уран шүлэгөөр һонирходог, зураг зурадаг, һургуулидаа юнадуудай болон уран һайханай кружогуудые хүтэлдэг байгаа.

Энэ багшынгаа туһаламжаар эдирхэн Цокто Номтоев хэдэн шүлэг бэшээд, тэдэнээ тайзан дээрэһээ үншадаг болобо. Һүүлдэнь буряад зоной шэнэ ажаһуудал харуулһан хоёр багаа зүжэг бэшээ. Тэдэнь Буряад-Монголой гүрэнэй номой хэблэлээр амяараа номхон боложо хэблэгдэбэ.

7 класс дүүргээд, Үдын-Байшанай (Верхнеудинск) педтехникумдэ нураахаяа ерээ. Студент болоод байхадаашье, шүлэг бэшэһэн зандаа ябаал даа.

1934 ондо Улаан Армиин үялгата албанда абтажа, Буряад-Монголой суута Улаан түгта морин сэрэгтэ алба хэһэн байна. Сүлөөтэй саг-таа шүлэг, очерк бэшэжэ, полкынгоо һониндо, «Буряад-Монголой үнэндэ» толилуулдаг һэн.

1936 ондо Ц. Н. Номтоев гэр бүлэтэеэ Яруунын аймагай Эгэтэ нютаг руу ошожо, тэндэ һургуулиие даагша болоо. Үхибүүдтэ ном заахаһаа гадна колхозой нинтын ажабайдалда, партячейкын хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадаһан. Эгэтын сомоной Советдэй депутадаар һунгагдаһан байха.

1940 ондо Москвада болоһон Буряад-Монголой искусствын түрүүшын декадада эдэбхитэйгээр хабаадаһан намтартай. Декадын һүүлээр Улаан-Удэдэ үлэхыень Ц. Н. Номтоевто дурадхаһан байдаг. Тэд тэрэ өөрөө арсаад. Эгэтэдээ багшалхаяа бусаһан юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай эхилэмсээр, Ц. Н. Номтоев сэрэгтэ мордожо, Эрхүү хотодо сэрэгэй-политическэ училищида 6 һарын курсада нураа.

1942 оной нажар Сталинград шадар түйлай ехэ тулалдаан болоһон түүхэтэй. Эхэ ороноймнай хуби заяанай шиидхэгдэжэ байһан Сталинградай фронт руу хэдэн совет дивизи эльгээгдэһэн юм. Тэдэнэй дунда Сибирьһээ хоёр дивизи ошоо: 321-дэхи болон 399-дэхи.

321-дэхи дивизи хадаа 1942 оной март соо Шэтын областиин 77-дохи разъезд дээрэ бүридхэгдэһэн байдаг. Буряадай болон Шэтын областиин залуушуул энэ дивизидэ ороо. Бага командирнуудай болон политрүүдай дунда Буряадай түлөөлэгшэд, онсолбол, Бато Бүрлов, Иван Литвинцев, Цокто Номтоев гэгшэд байһан юм.

ОРОНОО АРШАЛАГША, АРАДАЙ БАГША

да, эсэгынь дүү Номто Гармаев үргэжэ абаад, нэрэдээ оруулаа. Номто гээшэ дунда шадалтай байгаа. Тиимэһээ хүбүүн багаһаа ажалда дүршэһэн юм. Эсэгэнь хүбүүгээ монгол бэшэгтэ һургаа.

1924 ондо аймагай комитедэй шиидхэбэрээр Хэжэнгын дасан шадар һургуули нээгдэһэн байгаа. Хүбүүнэйнгээ һураха дуратайе мэдэхэдээ, эсэгэнь Цоктые һургуулида эльгээбэ. Хүбүүн ехэ дуратайгаар һурадаг һэн.

Хожомынь Хори ошожо, таряашан-залуушуулай һургуулида нураа. Энэ һургуулиин багша Иннокентий Григорьевич Дадуев Цокто хүбүүнэй саашанхи хуби заяанда ехэ нүлөө үзүүлһэн байна. И. Г. Дадуев хадаа бэрхэ багша, олон юумэ мэдэхэ, уран шүлэгөөр һонирходог, зураг зурадаг, һургуулидаа юнадуудай болон уран һайханай кружогуудые хүтэлдэг байгаа.

Энэ багшынгаа туһаламжаар эдирхэн Цокто Номтоев хэдэн шүлэг бэшээд, тэдэнээ тайзан дээрэһээ үншадаг болобо. Һүүлдэнь буряад зоной шэнэ ажаһуудал харуулһан хоёр багаа зүжэг бэшээ. Тэдэнь Буряад-Монголой гүрэнэй номой хэблэлээр амяараа номхон боложо хэблэгдэбэ.

7 класс дүүргээд, Үдын-Байшанай (Верхнеудинск) педтехникумдэ нураахаяа ерээ. Студент болоод байхадаашье, шүлэг бэшэһэн зандаа ябаал даа.

1934 ондо Улаан Армиин үялгата албанда абтажа, Буряад-Монголой суута Улаан түгта морин сэрэгтэ алба хэһэн байна. Сүлөөтэй саг-таа шүлэг, очерк бэшэжэ, полкынгоо һониндо, «Буряад-Монголой үнэндэ» толилуулдаг һэн.

1936 ондо Ц. Н. Номтоев гэр бүлэтэеэ Яруунын аймагай Эгэтэ нютаг руу ошожо, тэндэ һургуулиие даагша болоо. Үхибүүдтэ ном заахаһаа гадна колхозой нинтын ажабайдалда, партячейкын хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаадаһан. Эгэтын сомоной Советдэй депутадаар һунгагдаһан байха.

1940 ондо Москвада болоһон Буряад-Монголой искусствын түрүүшын декадада эдэбхитэйгээр хабаадаһан намтартай. Декадын һүүлээр Улаан-Удэдэ үлэхыень Ц. Н. Номтоевто дурадхаһан байдаг. Тэд тэрэ өөрөө арсаад. Эгэтэдээ багшалхаяа бусаһан юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай эхилэмсээр, Ц. Н. Номтоев сэрэгтэ мордожо, Эрхүү хотодо сэрэгэй-политическэ училищида 6 һарын курсада нураа.

1942 оной нажар Сталинград шадар түйлай ехэ тулалдаан болоһон түүхэтэй. Эхэ ороноймнай хуби заяанай шиидхэгдэжэ байһан Сталинградай фронт руу хэдэн совет дивизи эльгээгдэһэн юм. Тэдэнэй дунда Сибирьһээ хоёр дивизи ошоо: 321-дэхи болон 399-дэхи.

321-дэхи дивизи хадаа 1942 оной март соо Шэтын областиин 77-дохи разъезд дээрэ бүридхэгдэһэн байдаг. Буряадай болон Шэтын областиин залуушуул энэ дивизидэ ороо. Бага командирнуудай болон политрүүдай дунда Буряадай түлөөлэгшэд, онсолбол, Бато Бүрлов, Иван Литвинцев, Цокто Номтоев гэгшэд байһан юм.

Дайнай газарта ябахадаа, Ц. Н. Номтоев Буряад оронтоёо ото холбоотой ябаа. Эгэтын сомоной Советдэй депутат һэн хойноо Ц. Н. Номтоев 1942 ондо Сталинград шадарһаа бэшэг бэшэжэ, сэрэгшын уялгые ямараар дүүргэжэ ябаһаа дуулган, Илалтые дүтэлүүлэсэн, һайнаар ажаллахые үрэлһан юм. Энэ бэшэгынь республикын газетүүдтэ толилогдоо.

Гэртээ, наһанайнгаа нүхэр Даша-Ханда Аюшеевна Цыбеновада сүлөөтэйл сагтаа бэшэг бэшэжэ, гурбан басагадайнгаа хэр ехэ боложо, ямар байһые асууха.

Баруун фронтүүдта эрэлхэгээр дайлалдаһан Ц. Номтоев зүүн тээ — Мукдэндэ дайгаа дүүргэһэн алдартай. Ахалагша лейтенант Ц. Н. Номтоев 1946 ондо сэрэгһээ табигдажа, һургуулидаа бусаа һэн.

Дайнай хойто жэлнүүдтэ тэрэнэй ямараар ажаллажа гараһые олон юумэ гэршэлнэ. 5-дахи класста буряад хэлээр зохёоһон учебникынь хэдэн дахин хэблэгдээ. Гадна шүлэгэй хэдэн согсолбоо, «Тайгын мүрэн Витим» гэһэн роман болон бусад олон номуудые хэблүүлээ, литература, искусствын II декадада (1959 он) хабаадаа.

Ц. Н. Номтоев Россин эрдэм һуралсалай отличник, Россин Федерациин һургуулиин габьяата багша, «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орденоор, «Ажалдаа шалгарһанай түлөө» медальяар шагнагдаһан. Социалис Ажалай Геройн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн габьяатай.

Дайнай болон ажалай ветеранине Агууехэ Илалтын үрда тээ, мүн 85 наһанайнь ойн баяраар амаршалан доро дохёод, хайрата басагаһайнь— Соёлма Цоктоевна, гай сагһаа үрид наһа барааһан ушарадар гүнзэгы шаналалаа мэдүүлнэб.

Г. БАНЧИКОВ,
түүхын эрдэмэй кандидат.

ЗАҺАБАРИ

Манай газетын майн 4-нэй номерто «Олоной түлөө оролдонобди» гэһэн гаршагтай Буряад бөөнүүдэй эблэлэй президент Л. Борбоевой гар табилгатай статья гараһан байна. Тус статьягай автор тээсгэнэй Улаан-Удэ хотодо бөөнэр, удаганнуудай суглаан дээрэ президент болгогдоһон байгаа. Харин хоёрдохи нимэ суглаан һаяхан болоходоо, президентын тушаалай тайлган дээрэ баталагдадаг дээрэһээ энэнь бүрүү гэгдэһэн юм. Тиимэһээ Ехэ удаган Н. А. Степанова удаадахи тайлган болотор энэ тушаалдаа үлэһэн байна гээд үншагшадтаа дуулганабди.

Редакци.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т. В

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакциин телефонууд: редакторай — 2-50-96, приемныи — 2-54-54, редакторай орлогшоной — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин—2-50-52, секретариадай— 2-66-76, таһагууд, нинтын-политическэ— 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63, олонхитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60-91; корректорнуудэй—2-33-61 хэблэлдэ бэлдэгшэдэй—2-35-95, Манай корреспондентнүүд: Агинскда—3-42-19; Закаменскда—30-61, Баргажанда—91-6-40.

Һонинуудые гаргадаг «Бурятия» хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-23-67, вахта—2-67-95, 2-67-05.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй.
Индекс 50901. Хэһэг 5185.
Стереотипта тушаагдаһан саг: 18.00.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдээ.
Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоо бүриитхэлдэ абтанхай. Зак. № 83.